

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ «КИЄВО-МОГИЛЯНСЬКА АКАДЕМІЯ»
Факультет соціальних наук та соціальних технологій
Магістерська програма «Політологія»

**ЗМІНА РІВНЯ ПІДТРИМКИ НАТО НАСЕЛЕННЯМ УКРАЇНИ
ПРОТЯГОМ 2014-2019 РОКІВ: РЕГІОНАЛЬНИЙ ВИМІР**

Дипломна робота
на здобуття академічного звання магістра політології
студентки Коваленко Софії Юріївни

Науковий керівник
Кандидат політичних наук, доцент Чабанна М.В.
Рецензент
Головний консультант Відділу воєнної політики
Центру безпекових досліджень Національного
інституту стратегічних досліджень Белесков М.М.

Робота допущена до захисту в ДЕК рішенням кафедри політології
протокол №__ від _____ 2020 р.

Завідувач кафедри _____

Київ – 2020 р.

ПЛАН

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ І СКОРОЧЕНЬ	3
ВСТУП.....	4
<i>Розділ 1. Історичні передумови інтеграції України до Організації Північноатлантичного договору.....</i>	<i>12</i>
1.1 Історія відносин Україна-НАТО протягом 1991-2008 років	12
1.2 Відносини України та НАТО після Бухарестського Саміту 2008 року .	21
1.3 Стан і розвиток відносин Україна-НАТО у 2014-2019 роках	23
<i>Розділ 2. Ставлення громадян до членства України в НАТО: регіональний вимір</i>	<i>29</i>
2.1 Ставлення українців до членства НАТО в контексті можливості військового союзу з Російською Федерацією	29
2.2 Вплив політичних вподобань українців на рівень підтримки НАТО серед населення	35
<i>Розділ 3. Всенародний референдум щодо членства України в НАТО: проблеми і перспективи.....</i>	<i>44</i>
3.1 Підстави для проведення референдуму	44
3.2 Проблеми та перспективи проведення референдуму щодо членства України в НАТО	51
ВИСНОВКИ	62
СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ.....	66
ДОДАТКИ.....	77

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ І СКОРОЧЕНЬ

КПД	Комплексний пакет допомоги НАТО Україні
КУН	Комісія Україна-НАТО
НАТО	Організація Північноатлантичного договору
ПАР	Північноатлантична Рада
ПДЧ	План дій щодо членства
РНП	Річна національна програма під егідою комісії Україна-НАТО
СРГОР	Спільна робоча група Україна-НАТО з питань оборонної реформи
ЦІНД	Центр інформації та документації НАТО в Україні

ВСТУП

Актуальність теми дослідження:

Протягом останніх років відбулося зростання рівня підтримки Організації Північноатлантичного договору (НАТО) серед населення України. Після здобуття Україною незалежності, НАТО сприймалося українцями як ворожий блок. Про це, зокрема, свідчать результати соціологічних опитувань. У 90-х роках ХХ століття рівень підтримки вступу до НАТО серед українців не перевищував 25%¹. У 2008 році 17,7% українців готові були підтримати членство України в НАТО за умови проведення референдуму². У березні 2014 року цей показник сягнув 34%³. У червні 2019 року рівень готовності підтримати євроатлантичну інтеграцію на референдумі досяг свого історичного максимуму: за результатами опитування соціологічної групи «Рейтинг», 53% українців проголосували б «за» євроатлантичну інтеграцію за умови проведення референдуму. Зважаючи на те, що 2019 року Україна закріпила у Конституції⁴ стратегічний курс держави на набуття повноправного членства держави у ЄС та НАТО, питання підтримки НАТО серед населення є актуальним. Важливим є не тільки загальнонаціональний рівень, але й регіональний. Саме на регіональному рівні спостерігаються найбільші розбіжності у ставленні до НАТО.

Можна виокремити три основні причини, чому регіональні відмінності є настільки важливими та чому ставлення українців до НАТО має бути проаналізовано саме з урахуванням регіональних відмінностей. По-перше,

¹ Омнібус 1995: погляди населення України на економічні та політичні проблеми // Національний банк досліджень. 1995. URL: <https://ukraine.survey-archive.com/data#user-research@showVar=39831> (дата звернення: 23.05.2020)

² Солодкий С. НАТО і українці: чи має значення громадська думка? // Інститут світової політики. 2015. URL: <http://neweurope.org.ua/wp-content/uploads/2017/12/Ukrayina-y-NATO--Diagnostyka-partnerstva.pdf> с. 33-41 (дата звернення: 24.05.2020)

³ Динаміка суспільно-політичних поглядів в Україні: червень 2019 // Соціологічна група «Рейтинг» на замовлення Міжнародного Республіканського Інституту (IRI). 2019. URL: <https://bit.ly/374nJWY> с.62 (дата звернення: 24.05.2020)

⁴ Закон України «Про внесення змін до Конституції України (щодо стратегічного курсу держави на набуття повноправного членства України в Європейському Союзі та Організації Північноатлантичного договору» // База даних «Законодавство України». 2019. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2680-VIII> (дата звернення: 24.05.2020)

важливо розуміти регіональні розбіжності в історичному контексті. Після поділу Речі Посполитої Галичина (українська частина Галичина - Львівська, Тернопільська та Івано-Франківська області) перейшли під контроль Австрійської імперії. Окрім Галичини, під австрійський контроль перейшли Буковина та Закарпаття. Інша частина території сучасної України перейшла до Російської імперії. У 1922 році території Української Народної Республіки стали частиною Радянського Союзу. Після Другої світової війни Радянський Союз повністю окупував територію України. Перед цим, західні області України були під протекторатом Польщі (Галичина), Румунії (Буковина) та Чехословаччини (Закарпаття). Як наслідок, західні та східні області України мають різну історію. Схід України був під російським контролем набагато довше, ніж Захід. Це вплинуло на національну ідентичність українців зі східних областей, що, у свою чергу, має вплив на їхні зовнішньополітичні вподобання та ставлення до НАТО. За радянських часів, НАТО вважалася агресивним блоком; Організацію вважали загрозою для СРСР⁵. Як наслідок, навіть після розпаду Радянського Союзу, велика частка українців досі має негативне ставлення до Організації Північноатлантичного договору та євроатлантичної інтеграції України.

По-друге, регіональні розбіжності впливають як на зовнішню політику України, так і на процес вироблення політики всередині країни. Уряд демократичної країни не може ухвалювати рішення (навіть якщо є політична воля на це), що суперечить поглядам населення. Українська соціологиня Ірина Бекешкіна наголошує, що після 2004 року українців мобілізувати та поділили навколо про-європейських та про-російських політиків та політичних партій. *«Політична арена України розділилися навпіл, між політичними силами, які розраховували на україномовний електорат, що надає перевагу європейській інтеграції, та тими політичними силами, прихильниками яких здебільшого були російськомовні українці. Вони, у свою чергу, більше тяжіли до інтеграції*

⁵ NATO-Russia Relations: the facts // North Atlantic Treaty Organization. 2019. URL: https://www.nato.int/cps/en/natohq/topics_111767.htm#cl201 (дата звернення: 24.05.2020)

з Росією та іншими країнами Співдружності незалежних держав у Митному Союзі. Очевидно, що такі розбіжності в громадській думці, особливо якщо вони мають політичне підґрунтя, мають суттєвий вплив на політичний курс держави, стимулюючи одночасну інтеграцію в обидва напрямки - західний та східний. А позаблоковий статус України був законодавчо затверджений під час президентства Віктора Януковича»⁶. На сьогодні позаблоковий статус України скасовано⁷. У той же час, кожен четвертий громадянин України вважає неблоковий статус України найкращим варіантом гарантування національної безпеки України⁸.

По-третє, регіональні відмінності є важливими в контексті рівня підтримки євроатлантичної інтеграції населенням України, оскільки це може вплинути на війну на Сході України. Анексія АР Крим та війна на Сході України показали, що Україна не може захистити себе самостійно. Не зважаючи на це, майже кожен другий українець, який проживає на Сході України (43%), вважає у позаблоковому статусі країни найкращий варіант гарантування національної безпеки. У той же час, 80% українців з західних областей підтримують євроатлантичну інтеграцію і лише 10% - надають перевагу позаблоковому статусу⁹. Таким чином, є підстави стверджувати, що Україна поділена навпіл в питаннях національної безпеки країни та євроатлантичної інтеграції.

Проблематика дослідження (research problem):

Проблема дослідження полягає в тому, що причини регіональних відмінностей рівня підтримки Організації Північноатлантичного договору серед українців ще не досліджувалися комплексно. Так, в Україні наявні поодинокі дослідження окремих причин зміни ставлення українців до НАТО.

⁶ Haran O. Constructing a Political Nation. Changes in the Attitudes of Ukrainians during the War in the Donbas // Stylos. 2017. URL: <https://bit.ly/2vV0B04> с. 1-35 (дата звернення: 24.05.2020)

⁷ Рада підтримала закон про відмову України від позаблокового статусу // Радіо Свобода. 2014. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/26758336.html> (дата звернення: 24.05.2020)

⁸ Патріотизм, мова та зовнішньополітичні пріоритети – громадська думка України // Фонд «Демократичні ініціативи» імені Ілька Кучеріва. 2020. URL: https://dif.org.ua/article/%20patriotyzm_mova%20%20 (дата звернення: 24.05.2020)

⁹ там само.

У дослідженні комплексно описуються причини, які мають вплив на рівень підтримки Організації в Україні. Показується, що немає лише одного фактора, який може пояснити регіональні відмінності. Всі фактори взаємозалежні, саме тому варто здійснити аналіз наявних досліджень в одній роботі.

Рівень підтримки НАТО серед населення Східної України зменшується у той час, як підтримка на Заході України зростає. Регіональні відмінності мають бути досліджені та пояснені крізь призму політичних вподобань українців, їхнього ставлення до інших військово-політичних об'єднань та блоків, фінансового становища населення України в різних регіонах, ставлення до державної мови.

Дослідницьке питання (research question):

Чому рівень підтримки НАТО серед населення України відрізняється на регіональному рівні? Чому підтримка членства України в НАТО вища на Заході України, ніж у східних областях?

Мета дослідження – пояснити еволюцію зміни рівня підтримки НАТО серед населення України протягом 2014-2019 років на регіональному рівні.

Завдання дослідження:

- Описати історичні передумови інтеграції України до Організації Північноатлантичного договору;
- Пояснити ставлення українців до членства в НАТО в контексті можливості військового союзу з Російською Федерацією як на національному, так і на регіональному рівні;
- Пояснити взаємозв'язок між політичними вподобаннями українців та рівнем підтримки НАТО серед населення з урахуванням регіональних розбіжностей;
- Спрогнозувати перспективи всенародного референдуму щодо членства України в НАТО та виявити проблеми проведення референдуму.

Об’єкт дослідження – ставлення населення України до НАТО .

Предмет дослідження – зміна ставлення населення України до НАТО протягом 2014-2019 років на регіональному рівні.

Хронологічні межі дослідження охоплюють період з 2014 по 2019 рік.

Методологія дослідження:

- **Теорія обмеженої раціональності** (обмежена раціональність українців у питанні підтримки членства України в НАТО)
- **Методи дослідження:**
 - **історичний метод** в контексті хронології зміни рівня підтримки НАТО серед населення України;
 - **метод порівняльного аналізу**. Він дозволив проаналізувати рівень підтримки НАТО в Україні протягом 2014-2019 років на національному та на регіональних рівнях, зокрема, на Сході країни. Результати опитування громадської думки соціологічної групи «Рейтинг» та Київського міжнародного інституту соціології (КМІС) допомогли простежити основні тенденції у зміні настроїв українців у східних областях щодо вступу в Альянс за вказаний період, а також взаємозв’язок між зовнішньополітичними обіцянками політичних партій під час парламентських виборів та зовнішньополітичними орієнтаціями населення України. Метод порівняльного аналізу дозволив також дослідити програми політичних партій, які брали участь у парламентських виборах 2014 та 2019 років;
 - **аналітичний метод дослідження**, який був застосований під час аналізу нормативно-правових актів та результатів соціологічних досліджень;
 - **кількісний метод дослідження – коефіцієнт рангової кореляції Кендала**, який дозволив поррахувати, чи є взаємозв’язок між зменшенням рівня підтримки серед українців

військового союзу з Росією та збільшенням рівня підтримки вступу України до НАТО;

- **метод інтерв'ювання**, зокрема, експертне інтерв'ю з Барборою Маронковою, директором Центру інформації та документації НАТО в Україні.

Теоретичне підґрунтя роботи становлять праці таких учених як Г. Саймон, К. Ерроу, та Д. Норт, які долучилися до розробки теорії обмеженої раціональності. Література, використана під час написання роботи, складається з низки статей вітчизняних та зарубіжних науковців. Так, українські науковці Олексій Гарань та Марія Золкіна¹⁰ наголошують на трьох основних трендах у зміні громадської думки щодо НАТО серед населенням України. По-перше, відбулися кардинальні зміни на національному рівні з 2005 до 2014 року. По-друге, починаючи з 2014 року, українці почали вважати членство України в НАТО найкращим варіантом гарантування національної безпеки; до 2014 переважав варіант військового союзу з Росією та іншими країнами СНД. По-третє, науковці говорять про зміни у ставленні до членства в НАТО у тих регіонах України, де раніше спостерігалось негативне ставлення до євроатлантичної інтеграції, зокрема, на Сході України. Питання регіональних розбіжностей у ставленні населення до членства України в НАТО розглянуто у розділі 2. У свою чергу, американський політолог Ендрю Вульф¹¹ розглядає розширення НАТО в контексті українсько-російської війни на Донбасі (використовуючи формулювання “Ukraine crisis”) та двосторонніх відносин Росія-НАТО. Вульф наголошує на тому, що невступ України до НАТО може розцінюватися як гарантія стабільності в Європі з російської сторони. Можливість розширення Альянсу та вступ України до НАТО розглянуто у розділі 3.

¹⁰ Гарань О.В. (цит. вище) с. 111-133

¹¹ Wolff A. The future of NATO Enlargement after the Ukraine Crisis // International Affairs. 2015. URL: https://www.chathamhouse.org/publication/ia/future-nato-enlargement-after-ukraine-crisis/INTA91_5_10_Wolff.pdf с. 1103-1121 (дата звернення: 24.05.2020)

Джерельна база дослідження складається з законодавчих та нормативно-правових актів, які дозволили проаналізувати співпрацю України з НАТО на законодавчому рівні (Конституція України, Північноатлантичний договір, Хартія про особливе партнерство між Україною та Організацією Північноатлантичного договору). Заяви Президентів України, прес-служби НАТО, Генеральних Секретарів Організації та заключні декларації Самітів НАТО дозволили прослідкувати еволюцію відносин Україна-НАТО та вплив заяв Організації на вироблення політики української влади.

Результати всеукраїнських опитувань Київського міжнародного інституту соціології до Фонду «Демократичні ініціативи» імені Ілька Кучеріва допомогли довести зміну ставлення українців до НАТО на регіональному рівні протягом 2014-2019 років. Результати опитувань соціологічної групи «Рейтинг» та аналітичні звіти Центру Разумкова дозволили з'ясувати взаємозв'язок між політичними вподобаннями українців та їхніми зовнішньополітичними орієнтаціями. Вибірчі програми політичних партій, які пройшли до Верховної Ради України за результатами парламентських виборів 2014 та 2019 років, дозволили описати бачення зовнішньої політики України різними партіями. Окрім цього, під час написання дослідження були використані щорічні звіти Генерального Секретаря НАТО Єнса Столтенберга (2014-2022), статті та монографії українських науковців та звіти аналітичних центрів.

Структура та обсяг роботи:

Магістерська робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаної літератури та додатків.

Перший розділ дослідження присвячений аналізу історій відносин України з НАТО. Він дає змогу зрозуміти, як розвивалися двосторонні відносини Україна-НАТО з 1991 року. Важливою датою у відносинах є Бухарестський Саміт НАТО 2008 року. У Заключній Декларації Саміту Союзники погодилися, що Україна стане членом Альянсу. Після 2014 року НАТО

посилила свою практичну допомогу Україні. Так, протягом 2019 року Організація через 16 різних програм та Трастових Фондів надала Україні допомогу розміром понад 40 мільйонів євро.

У другому розділі проаналізовано основні регіональні відмінності у рівні підтримки євроатлантичної інтеграції. Описано основні чинники, які впливають на рівень підтримки НАТО в різних областях України. Окрім цього, цей розділ дає зрозуміти, що немає одного чинника, який впливає на рівень підтримки НАТО; кожен чинник впливає з іншого та є взаємопов'язаним один з одним.

Третій розділ присвячений, з однієї сторони, підставам для проведення всеукраїнського референдуму відповідно до Конституції України, а з іншої сторони, поясненню ставлення НАТО до референдуму у країні, яка хоче доєднатися до «євроатлантичної родини». Експертне інтерв'ю з Барборою Маронковою, директором Центру інформації та документації НАТО в Україні, дозволяє проаналізувати словацький досвід проведення референдуму про вступ країни до Альянсу та показує офіційну позицію НАТО щодо референдуму. В кінці розділу описуються три основні сценарії, за якими можемо розвиватися євроатлантична інтеграція у разі 1) проведення референдуму та позитивних результатів; 2) проведення референдуму та негативних результатів; 3) інтеграції до НАТО без проведення референдуму.

Кожен розділ дослідження має висновки. Обсяг роботи - 81 сторінка. Опрацьовано 81 джерело.

РОЗДІЛ 1. ІСТОРИЧНІ ПЕРЕДУМОВИ ІНТЕГРАЦІЇ УКРАЇНИ ДО ОРГАНІЗАЦІЇ ПІВНІЧНОАТЛАНТИЧНОГО ДОГОВОРУ

1.1 Історія відносин Україна-НАТО протягом 1991-2008 років

Відносини України з НАТО почали свій розвиток одразу після здобуття Україною незалежності. 1991 року Україна доєдналася до Ради Північноатлантичного співробітництва (North Atlantic Cooperation Council), яка стала майданчиком для розвитку відносин між країнами-членами Альянсу та країнами, які в минулому були членами Організації Варшавського договору. Рада Північноатлантичного співробітництва допомогла розбудувати довіру між Союзниками та колишніми радянськими республіками, а також дала поштовх до створення Програми НАТО «Партнерство заради миру» (Partnership for Peace Programme - PfP). Україна долучилася до Програми у 1994 році. Головна мета Програми НАТО «Партнерство заради миру» - розбудова відносин у сфері безпеки між НАТО та країнами-нечленами НАТО у євроатлантичному регіоні. У рамковому документі, який Україна підписала 8 лютого 1994 року, зазначено, що співробітництво з Організацією Північноатлантичного договору в рамках Програми НАТО «Партнерство заради миру» спрямовано на досягнення наступних цілей: *«(а) сприяння відкритості у плануванні національної оборони та формуванні військового бюджету; (б) забезпечення демократичного контролю над збройними силами; (в) підтримання здатності та готовності брати участь в межах, дозволених конституцією, в операціях, здійснюваних під егідою ООН і/або в рамках відповідальності НБСЄ; (г) розвиток відносин співробітництва з НАТО у військовій сфері з метою здійснення спільного планування, військової підготовки та учбових маневрів, покликаних підвищити їхню спроможність до виконання завдань, пов'язаних з миротворчою діяльністю, пошуковими і рятувальними операціями, операціями по наданню*

гуманітарної допомоги та іншими, про які згодом може бути домовлено. (д) формування у тривалій перспективі таких збройних сил, які зможуть краще взаємодіяти із збройними силами держав-членів Північноатлантичного союзу»¹².

7 травня 1997 року відбулося відкриття Центру інформації та документації НАТО у Києві – NATO Information and Documentation Centre (NIDC). Україна стала першою країною-партнером НАТО, в якій відкрили інформаційний центр. У Меморандумі про взаєморозуміння між Урядом України та НАТО щодо заснування Центру інформації та документації НАТО в Україні зазначено, що Центр є платформою для поширення інформації про роль Альянсу для населення України. Діяльність ЦІДН передбачає зусилля, *«спрямовані на підвищення уваги громадськості і обізнаності про НАТО шляхом особистих контактів та розповсюдження інформації про НАТО, щоб забезпечити вільний доступ до інформації про НАТО як для окремих груп, так і широкої громадськості, включаючи, зокрема державних службовців та структури, органи та заклади з військових питань та питань безпеки, парламентарів та їхній апарат, журналістів та фахівців ЗМІ, бібліотеки, факультети університетів та інститутів, які займаються питаннями політики, безпеки, зовнішньої політики та оборони, відповідні неурядові організації, окремих провідних економістів та бізнесменів, а також інших зацікавлених осіб»¹³.*

Основоположним документом, що регулює відносини між Україною та НАТО, є Хартія про особливе партнерство між Україною та Організацією Північноатлантичного договору. Хартія була підписана Президентом України Леонідом Кучмою 9 липня 1997 року у Мадриді, Іспанія, під час Саміту глав держав та урядів країн-членів НАТО. Хартія окреслила основні напрямки

¹² Партнерство заради миру : Рамковий документ // База даних «Законодавство України». 1994. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/950_001/conv (дата звернення: 24.05.2020)

¹³ Меморандум про взаєморозуміння між Урядом України та НАТО щодо заснування Центру інформації та документації НАТО в Україні // База даних «Законодавство України». 1997. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/950_019 (дата звернення: 24.05.2020)

співпраці між Україною та НАТО, принципи подальшого розвитку відносин та практичні механізми для співробітництва та консультацій. Сфери консультацій та співробітництва включають в себе *«цивільне планування на випадок надзвичайних ситуацій та катастроф; цивільно-військові відносини та демократичний контроль над збройними силами, а також військова реформа в Україні; оборонне планування, бюджет, політичні питання, питання стратегії та концепції національної безпеки; оборонна конверсія; військове співробітництво між Україною та НАТО і взаємосумісність; економічні аспекти безпеки; науково-технологічні питання; аспекти безпеки у сфері довкілля, включаючи ядерну безпеку; дослідження і розробки з питань використання космічного та повітряного простору, через Дорадчу Групу з аерокосмічних досліджень та розвитку (ДГАДР)»*¹⁴. Окрім цього, відповідно до Хартії, було створено Комісію Україна-НАТО, КУН (NATO-Ukraine Commission, NUC) – найвищий орган для ухвалення рішень щодо розвитку відносин Україна-НАТО. КУН оцінює стан розвитку відносин, розробляє пропозиції щодо покращення практичного співробітництва між Україною та Організацією Північноатлантичного договору. Комісія Україна-НАТО є майданчиком для проведення консультацій з питань безпеки між Союзниками та Україною¹⁵. 9 жовтня 1997 року розпочала роботу Місія України при НАТО.

У 1998 році під егідою Комісії Україна-НАТО була створена Спільна робоча група Україна-НАТО з питань оборонної реформи (СРГОР). Спільна робоча група слугує інструментом, завдяки якому Союзники направляють практичну допомогу до України. Серед сфер, за які відповідає СРГОР, - цивільно-військові відносини, демократичний контроль та цивільне управління Збройними Силами України та іншими безпековими структурами, оборонне планування, розробка концепції національної безпеки тощо. У квітні 1999 року

¹⁴ Хартія про особливе партнерство між Україною та Організацією Північноатлантичного договору // База даних «Законодавство України». 1997. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_002/conv (дата звернення: 24.05.2020)

¹⁵ NATO-Ukraine Commission // North Atlantic Treaty Organization. 2018. URL: https://www.nato.int/cps/en/natohq/topics_50319.htm?selectedLocale=en (дата звернення: 24.05.2020)

у Києві відкрився Офіс зв'язку НАТО. Головна мета – розбудова контактів між Організацією Північноатлантичного договору з цивільними та військовими міністерствами та відомствами України, зокрема, з Міністерством закордонних справ, Міністерством оборони, Міністерством внутрішніх справ, Радою національної безпеки та оборони, Службою Безпеки України, Державною прикордонною службою та Державною службою з надзвичайних ситуацій. У травні 2002 року відбулося засідання Комісії Україна-НАТО на рівні міністрів закордонних справ, під час якого міністри закордонних справ держав-членів НАТО підтвердили свої наміри підійняти відносини з Україною на якісно новий рівень. Рада національної безпеки та оборони України ухвалила «Державну стратегію України щодо НАТО». Президент України Леонід Кучма оголошує про наміри України стати повноцінним членом Організації Північноатлантичного договору та у липні 2002 року підписує Указ Президента про введення в дію Стратегію України щодо НАТО. Під час Саміту НАТО у Празі, який відбувся наприкінці листопада 2002 року, відбулося засідання КУН на найвищому рівні за участі Леоніда Кучми, під час якого було підписано План дій Україна-НАТО та річний цільовий план на 2003 рік. *«Метою цього Плану дій є чітке визначення стратегічних цілей і пріоритетів України для досягнення її мети повної інтеграції у євроатлантичні структури безпеки і для створення стратегічних рамок для існуючого і майбутнього співробітництва Україна-НАТО відповідно до Хартії...План дій містить спільно погоджені принципи і цілі. З метою забезпечення досягнення цих цілей і принципів згідно з Розділом V розроблятимуться Щорічні Цільові плани (ЦП), які включатимуть конкретні внутрішні заходи України та відповідні спільні заходи Україна-НАТО»*¹⁶. Структура Плану дій Україна-НАТО збігається зі структурою Плану дій щодо членства в НАТО (ПДЧ) – програмою НАТО, яка включає в себе консультації та практичну допомогу Альянсу з урахуванням індивідуальних потреб країни,

¹⁶ План дій Україна-НАТО // Організація Північноатлантичного договору. 2002. URL: https://www.nato.int/cps/uk/natohq/official_texts_19547.htm?selectedLocale=uk (дата звернення: 24.05.2020)

яка має бажання стати членом Організації. План дій Україна-НАТО складається з п'яти розділів: політичні та економічні питання; питання безпеки і оборони та військові питання; захист і безпека інформації; правові питання; механізми імплементації.

У березні 2004 року Верховна Рада України ратифікувала Меморандум про взаєморозуміння між Кабінетом Міністрів України та Штабом Верховного Головнокомандувача об'єднаних збройних сил НАТО на Атлантиці та Штабом Верховного головнокомандувача об'єднаних збройних сил НАТО в Європі щодо забезпечення підтримки операцій НАТО з боку України, який було підписано ще у липні 2002 року. Меморандум слугує основою для здійснення планування операцій та навчань НАТО, в яких Україна братиме участь. Окрім цього, *«метою цього Меморандуму є встановлення політики і процедур для визначення місць забезпечення підтримки операцій або навчань та надання підтримки з боку Країни, що приймає, силам, які дислокуються на її території, або силам, які отримують підтримку з боку Країни, що приймає, під час операцій НАТО»*¹⁷. У лютому 2005 року новообраний Президент України Віктор Ющенко відвідав штаб-квартиру НАТО у Брюсселі, Бельгія. Під час свого візиту він взяв участь у засідання Комісії Україна-НАТО та запевнив партнерів, що Україна готова приєднатися до Плану дій щодо членства в НАТО. Наприкінці 2005 року, у грудні, відбулося засідання КУН на рівні міністрів закордонних справ. У Спільній заяві за підсумками засідання КУН на рівні міністрів закордонних справ зазначено, що *«міністри закордонних справ держав-членів Альянсу підтвердили відкритість дверей НАТО для європейських демократій, які прагнуть та здатні взяти на себе відповідальності, пов'язані з членством, згідно із статтею 10 Вашингтонського договору. Водночас, вони наголосили, що подальший*

¹⁷ Меморандум про взаєморозуміння між Кабінетом Міністрів України та Штабом Верховного Головнокомандувача об'єднаних збройних сил НАТО на Атлантиці та Штабом Верховного головнокомандувача об'єднаних збройних сил НАТО в Європі щодо забезпечення підтримки операцій НАТО з боку України // База даних «Законодавство України». 2004. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/950_005/conv (дата звернення: 24.05.2020)

прогрес у досягненні цілей євроатлантичної інтеграції України, включаючи можливу участь у програмі План дій щодо членства, залежатиме, насамперед, від конкретного прогресу у проведенні ключових реформ»¹⁸. Цьому передувало квітнєве засідання КУН у Вільнюсі, під час якого було розпочато «Інтенсифікований діалог» між Україною та НАТО з питань членства України в Альянсі та реформ у країні.

2006 рік став переломним для відносин Україна-НАТО. У вересні 2006 року прем'єр-міністр України Віктор Янукович відвідав штаб-квартиру НАТО, де взяв участь у засіданні Комісії Україна-НАТО. Прем'єр-міністр запропонував відкласти питання про надання Україні ПДЧ, обґрунтовуючи це занижкою підтримкою НАТО серед населення України. Так, за результатами соціологічного опитування Центру Разумкова, у 2006 році лише 15% українців готові були проголосувати за членство України в НАТО у разі проведення відповідного референдуму¹⁹. *«Приєднання до Плану дій щодо членства – це питання часу. Сьогодні, коли в українському суспільстві немає підтримки щодо цього питання. Тут можна сперечатися: є підтримка на рівні або 12%, або 25%. Цього замало, щоб робити такі кроки. Тому треба бути послідовними. Ми переконалися в тому, що за останні два роки підтримка в суспільстві знизилася. Це означає, що сьогодні є необхідність значно посилити інформаційну політику... Ми не повинні протиставляти політику стосунків з Альянсом з політикою добросусідських відносин з Росією. Ми повинні шукати, що нас об'єднує. Ми не повинні проводити таку політику, яка б створювали тупик для Росії в стосунках з Європейським Союзом чи з НАТО, і в стосунках Європейського Союзу чи НАТО з Росією. Щоб Україна будувала надійний міст. Я про це весь час казав і ще раз хочу підтвердити», - наголосив*

¹⁸ Спільна заява за підсумками засідання Комісії Україна-НАТО на рівні міністрів закордонних справ // Організація Північноатлантичного договору. 8 грудня 2005 р. URL: <https://www.nato.int/docu/other/ukr/2005/p05-159u.htm> (дата звернення: 24.05.2020)

¹⁹ Солодкий С. (цит. вище) с. 37

прем'єр-міністр Віктор Янукович під час прес-конференції після засідання Комісії Україна-НАТО на рівні послів держав-членів Альянсу²⁰.

У жовтні 2007 року під час засідання Ради міністрів оборони країн Південно-Східної Європи Президент України Віктор Ющенко запевнив, що Україну продовжує курс на набуття членства в Європейському Союзі та НАТО. Він також підкреслив, що Україна прагне отримати ПДЧ під час наступного Саміту НАТО у Бухаресті, запланованого на квітень 2008 року. У грудні 2007 року відбулося засідання КУН на рівні міністрів закордонних справ. Українська сторона звернулася з проханням до Союзників підтримати надання Україні Плану дій щодо членства в НАТО на Бухарестському саміті НАТО, який було заплановано на початок квітня 2008 року.

4 квітня 2008 року відбулося засідання Комісії Україна-НАТО на рівні глав держав та урядів за участі Президента України Віктора Ющенка. Засідання пройшло в рамках Саміту НАТО в Бухаресті. У заключній Декларації Бухарестського саміту зазначено, що *«НАТО вітає євроатлантичні прагнення щодо членства в НАТО України та Грузії. Сьогодні ми дійшли згоди, що ці держави стануть членами НАТО. ПДЧ буде наступним кроком для України та Грузії на їх шляху до членства. Сьогодні ми чітко заявляємо, що ми підтримуємо заявки цих країн щодо ПДЧ. Таким чином ми розпочнемо період інтенсивної взаємодії з ними на високому політичному рівні з метою розгляду питань, пов'язаних з їхніми зверненнями щодо ПДЧ, які залишаються невирішеними»*²¹. На сьогоднішній день офіційні особи НАТО продовжують посилалися на Декларацію Бухарестського саміту НАТО, наголошуючи, що

²⁰ Press point with NATO Secretary General, Jaap de Hoop Scheffer and the Prime Minister of Ukraine, Viktor Yanukovich after the meeting of the NATO-Ukraine Commission at ambassadorial level // North Atlantic Treaty Organization. 2006. URL: https://www.nato.int/nato_static_fl2014/assets/audio/2006_09/20090112_a060914a.mp3 (дата звернення: 24.05.2020)

²¹ Декларація Бухарестського саміту // Організація Північноатлантичного договору. 3 квітня 2008 р. URL: https://www.nato.int/cps/en/natohq/official_texts_8443.htm?selectedLocale=uk (дата звернення: 24.05.2020)

заявка України на отримання ПДЧ чинна та Україна стане членом Організації Північноатлантичного договору.

Серед науковців триває дискусія щодо можливих причин, через які Україна не отримала План дій щодо членства під час Бухарестського Саміту 2008 року. Сергій Суханін, дослідник Jamestown Foundation, стверджує, що Україна не отримала ПДЧ під час Бухарестського Саміту через відсутність консенсусу серед Союзників. Зокрема, Суханін наголошує на непохитній позиції Бельгії, Франції, Німеччини, Італії, Люксембургу, Нідерландів, Португалії та Іспанії. Серед тих країн, які виступали за надання ПДЧ Україні, були Сполучені Штати Америки, Канада, балтійські країни, Вишеградська четвірка, Болгарія, Румунія та Словенія²². У той же час, у звіті Дослідницької служби Конгресу США, який був підготовлений для Конгресу напередодні Саміту у Бухаресті 2008 року, зазначено, що є дві основні причини, через які Україна може не отримати ПДЧ на Саміті, - низький рівень підтримки євроатлантичної інтеграції України всередині країни та відсутність консенсусу всередині НАТО щодо майбутнього України в Альянсі. *«Ключові європейські країни-члени НАТО не висловлюють свого бажання надавати Україні План дій щодо членства, оскільки вони вважають, з однієї сторони, що Україна достатньо слабка для цього, а з іншої – вони занепокоєні, що це може зіпсувати відносини європейських країн з Росією»*²³.

Стівен Пайфер, старший дослідник Інституту Брукінгса у США, Надзвичайний та Повноважний Посол США в Україні (1998-2000) назвав три основні причини, чому Україна не отримала ПДЧ на Саміті у Бухаресті 2008 року. На його думку, європейські країни заблокували рішення надати Україні ПДЧ через низький рівень підтримки євроатлантичної інтеграції серед українців, можливу реакцію з боку Російською Федерації та через напружену

²² Sukhanin S. Ukraine's Thorny Path to NATO Membership: Mission (im)possible? // International Centre for Defence and Security. 2019. URL: <https://icds.ee/ukraines-stony-path-to-nato-membership-mission-impossible/> (дата звернення: 24.05.2020)

²³ Gallis P. Enlargement Issues at NATO's Bucharest Summit // Congressional Research Service. 2008. URL: <https://apps.dtic.mil/dtic/tr/fulltext/u2/a481837.pdf> с. 22-24 (дата звернення: 24.05.2020)

ситуацію між керівництвом держави, зокрема, між Президентом Віктором Ющенком та урядом Юлії Тимошенко²⁴.

На нашу думку, російський фактор був ключовою причиною відмови надання Україні Плану дій щодо членства. Напередодні Бухарестського Саміту, у лютому 2008 року Володимир Путін провів свою щорічну прес-конференцію. Відповідаючи на питання про ядерні ракети та їхнє наведення в бік України, якщо та доєднається до Альянсу, він зазначив:

«А что с Украиной происходит? По имеющимся у меня сведениям, подавляющее большинство граждан Украины против вступления в НАТО. Тем не менее руководство Украины взяло и подписало бумажечку на начало процесса присоединения. Это что, демократия? Кто спросил граждан страны, хотят они этого или нет? Но если это делается в таком явочном режиме, то в таком же явочном режиме, никого не спрашивая, там могут быть поставлены и базы, и какой-нибудь четвёртый или пятый позиционный район ПРО. А нам-то, что делать тогда? Вот тогда мы вынуждены будем перенацеливать наши ракеты на объекты, которые, как мы считаем, угрожают нашей национальной безопасности. И я считаю, что я обязан сегодня об этом сказать прямо и честно, чтобы потом не переваливали с больной головы на здоровую ответственность за вот такое развитие событий: мы не хотим такого развития событий, но мы честно и ясно говорим о том, где мы видим проблему, вот и всё»²⁵.

Позиція Російської Федерації була непохитною та була озвучена ще напередодні Саміту. У той же час, не можна не враховувати факт низького рівня підтримку вступу України до НАТО серед населення. За даними Фонду Демократичні ініціативи імені Ілька Кучеріва, у грудні 2007 року лише 19%

²⁴ Pifer S. Ukraine and NATO Following Bucharest // The Brookings Institution. 2008. URL: <https://www.brookings.edu/opinions/ukraine-and-nato-following-bucharest/> (дата звернення: 24.05.2020)

²⁵ Ежегодная большая пресс-конференция // Президент России. 2008. URL: <http://kremlin.ru/events/president/transcripts/24835> (дата звернення: 24.05.2020)

вважали членство України в Альянсі найкращим варіантом гарантування національної безпеки. 31% українців підтримував військовий союз з Росією²⁶.

Таким чином, є підстави стверджувати, що Російська Федерація апелює до демократії там, де їй це вигідно. Як зазначено вище, підтримка євроатлантичної інтеграції у 2007-2008 роках була не більше 20%. Тому Володимир Путін наголошував на тому, що населення не підтримує членство України в НАТО. У 2019 році підтримка євроатлантичної інтеграції досягла свого історичного максимуму. Вважаємо, що Росія більше не зможе апелювати до відсутності підтримки євроатлантичної інтеграції.

1.2 Відносини України та НАТО після Бухарестського Саміту 2008 року

Незважаючи на те, що Україна не отримала План дій щодо членства в НАТО, практична кооперація між Україною та Союзниками посилилася. 3 грудня 2008 року відбулося засідання Комісії Україна-НАТО на рівні міністрів закордонних справ, на якому прийняли рішення про запровадження нового механізму практичної співпраці між Україною та НАТО. Таким механізмом стала Річна національна програма, РНП (Annual National Programme, ANP), яка замінила щорічні Цільові плани дій Україна-НАТО. РНП – документ, спрямований на активізацію проведення реформ в Україні задля досягнення рівня стандартів, який необхідний для набуття членства в НАТО. Кожного року Президент України затверджує РНП та План заходів щодо її виконання, який готує уряд. Контроль за станом виконання РНП та оцінка досягнутих результатів здійснюється у рамках роботи КУН. 7 серпня 2009 року Президент України затвердив першу «Річну національну програму на 2009 рік з

²⁶ Кермач Р. Ставлення українців до НАТО // Інформаційно-аналітичне видання «Громадська думка». 2017. URL: <https://dif.org.ua/uploads/pdf/13080700295a01bbefa6d130.71639937.pdf> с. 4 (дата звернення: 24.05.2020)

підготовки України до набуття членства в Організації Північноатлантичного договору». А через два тижні після цього, 21 серпня 2009 року, Україна та НАТО підписали Декларацію про доповнення Хартії про особливе партнерство між Україною та НАТО. У Декларації зазначили, що Комісія Україна-НАТО відіграє *«провідну роль у контролі за процесом, початок якому було покладено на Бухарестському саміті НАТО»*²⁷.

У липні 2010 року Президент України Віктор Янукович підписав Закон України «Про засади внутрішньої і зовнішньої політики», де було закріплено позаблоковий статус України. У Законі, зокрема, зазначалося, що серед основних засад зовнішньої політики - *«дотримання Україною політики позаблоковості, що означає неучасть України у військово-політичних союзах, пріоритетність участі у вдосконаленні та розвитку європейської системи колективної безпеки, продовження конструктивного партнерства з Організацією Північноатлантичного договору та іншими військово-політичними блоками з усіх питань, що становлять взаємний інтерес»*²⁸. Таким чином, Річна національна програма з **підготовки України до набуття членства в НАТО** стала Річною національною програмою **співробітництва Україна-НАТО**. За часів президенства Віктора Януковича практична співпраця з Альянсом продовжувалася, проте питання членства було знято з порядку денного.

1 грудня 2013 року, після побиття українських студентів на Майдані Незалежності, Генеральний секретар НАТО Андерс Фог Расмуссен висловився щодо подій в Україні та підкреслив, що будь-який народ має право на висловлення думок у демократичний спосіб. *«Я закликаю усі сторони за будь-яку ціну утриматися від насильства і застосування сили. Насильство і сила не можуть розв'язати політичні розбіжності в демократичному*

²⁷ Декларація про доповнення Хартії про особливе партнерство між Організацією Північноатлантичного договору та Україною, підписаної 9 липня 1997 року // База даних «Законодавство України». 2009. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/950_021 (дата звернення: 24.05.2020)

²⁸ Закон України «Про засади внутрішньої і зовнішньої політики» // База даних «Законодавство України». 2010. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2411-17/ed20100701> (дата звернення: 24.05.2020)

суспільстві. Я закликаю кожного діяти згідно з конституційними і демократичними нормами. НАТО повною мірою поважає усіх українців і демократичні ідеали українського народу²⁹», - наголосив Генсек НАТО. 3 грудня 2013 року відбулася зустріч міністрів закордонних справ країн-членів НАТО. У своїй спільній заяві щодо України, Союзники засудили застосування сили проти мирних демонстрантів та закликали утриматися від насильства та провокацій³⁰.

1.3 Стан і розвиток відносин Україна-НАТО у 2014-2019 роках

2 березня 2014 року на прохання України було зібране екстрене засідання Комісії Україна-НАТО щодо ситуації в Україні. Північноатлантична Рада також зібралася на екстрене засідання задля обговорення безпекової ситуації в регіоні. У своїй заяві ПАР засудила військові дії Росії на території Автономної Республіки Крим та наголосила, що такі дії суперечать принципам міжнародного права. Союзники запевнили, що *«Україна є цінним партнером НАТО і одним із засновників Партнерства заради миру. Члени НАТО і надалі підтримуватимуть український суверенітет, незалежність, територіальну цілісність і право українського народу самостійно визначати своє майбутнє, без зовнішнього втручання»*³¹. Після проведення так званого «референдуму» у Криму 16 березня 2014 року, країни-члени НАТО визнали референдум незаконним та нелегітимним, наголосивши, що не визнають його результатів³².

²⁹ Statement by the NATO Secretary General on events in Ukraine // North Atlantic Treaty Organization. 2013. URL: https://www.nato.int/cps/en/natohq/news_105302.htm (дата звернення: 24.05.2020)

³⁰ Press conference by NATO Secretary General Anders Fogh Rasmussen following the meeting of the North Atlantic Council in Foreign Ministers session // North Atlantic Treaty Organization. 2013. URL: https://www.nato.int/cps/en/natolive/opinions_105366.htm (дата звернення: 24.05.2020)

³¹ Заява Північноатлантичної Ради щодо ситуації в Україні // Організація Північноатлантичного договору. 2014. URL: https://www.nato.int/cps/en/natohq/official_texts_107681.htm?selectedLocale=uk (дата звернення: 24.05.2020)

³² Заява Північноатлантичної Ради з приводу так званого «референдуму» у Криму // Організація Північноатлантичного договору. 2014. URL: https://www.nato.int/cps/en/natohq/news_108030.htm?selectedLocale=uk (дата звернення: 24.05.2020)

1 квітня 2014 року міністри закордонних справ країн-членів НАТО зустрілися у форматі КУН. У своїй спільній заяві вони наголосили на тому, що не визнають анексії Криму та повідомили, що домовилися з українською стороною *«про конкретні заходи з посилення здатності України забезпечувати свою власну безпеку»*³³. На Саміті НАТО в Уельсі, який проходив у вересні 2014 року, Союзники ухвалили рішення про створення п'яти Трестових фондів задля допомоги Україні у п'яти ключових галузях: галузі командування, управління, комунікації та комп'ютеризації (C4); кіберзахисту; матеріально-технічного забезпечення і стандартизації; медичної реабілітації; соціальної адаптації колишніх військовослужбовців³⁴. У грудні 2014 року Верховна Рада України проголосувала за відмову від позаблокового статусу. Пропозицію підтримали 303 народних депутати³⁵.

У липні 2016 року відбувся Саміт НАТО у Варшаві. В рамках Саміту було проведено засідання Комісії Україна-НАТО на рівні глав держав та урядів, під час якого було ухвалено рішення про надання Україні Комплексного пакету допомоги (КПД). Мета КПД – посилити практичну допомогу НАТО Україні. У спільній заяві КУН зазначено, що *«КПД містить більше 40 напрямків, на яких НАТО буде підтримувати Україну у реформах, що проводить українська влада. Союзники надалі надаватимуть підтримку Україні через Представництво НАТО в Україні, а також надаючи дорадчу допомогу та підтримку у двосторонньому форматі, зокрема структурам оборони і безпеки, на основі стандартів і принципів НАТО, в тому числі у сфері демократичного цивільного контролю над Збройними Силами і забезпечення їхньої взаємосумісності з НАТО»*³⁶.

³³ Заява Комісії Україна-НАТО // Організація Північноатлантичного договору. 2014. URL: https://www.nato.int/cps/en/natohq/news_108499.htm?selectedLocale=uk (дата звернення: 24.05.2020)

³⁴ Практична допомога НАТО в Україні // Організація Північноатлантичного договору. 2015. URL: https://www.nato.int/nato_static_fl2014/assets/pdf/pdf_2015_06/20150731_1506-Factsheet_PracticalSupportUkraine_ukr.pdf (дата звернення: 24.05.2020)

³⁵ Радіо Свобода (цит. вище)

³⁶ Спільна заява Комісії Україна-НАТО на рівні глав держав і урядів // Організація Північноатлантичного договору. 2016. URL: https://www.nato.int/cps/en/natohq/official_texts_133173.htm?selectedLocale=uk (дата звернення: 24.05.2020)

21 лютого 2019 року набули чинності зміни до Конституції України, які закріпили стратегічний курс України на набуття повноправного членства держави у Європейському Союзі та Організації Північноатлантичного договору, НАТО³⁷. На сьогоднішній день Україна отримує допомогу через вісім Трасових фондів. Окрім вищезазначених Фондів, Україна співпрацює з НАТО в рамках Трасового фонду з ліквідації радіоактивних відходів; Трасового фонду з знешкодження вибухонебезпечних предметів та протидії саморобним вибуховим пристроям (ЗВП \ ПСВП) та Трасового фонду з знищення звичайних боєприпасів, стрілецької зброї та легких озброєнь і протипіхотних мін типу ПФМ-1³⁸. Новообраний Президент України Володимир Зеленський здійснив свій перший закордонний візит до штаб-квартири НАТО у Брюсселі. Візит відбувся 4 червня 2019 року. Під час спільної прес-конференції разом з Генеральним секретарем НАТО Володимир Зеленський запевнив, що курс України на євроатлантичну інтеграцію залишається незмінним³⁹. 30-31 жовтня 2019 року ПАР на чолі з Генеральним секретарем НАТО Єнсом Столтенбергом відвідала Україну з офіційним візитом. Посли держав-країн членів НАТО відвідали Одесу та Київ. Відбулося також засідання Комісії Україна-НАТО за присутності Президента України Володимира Зеленського. У своїй спільній заяві після засідання КУН, Союзники запевнили, що *«у світлі підтверджених Україною прагнень до членства в Альянсі, ми дотримуватимемося наших рішень, ухвалених на Бухарестському саміті і подальших самітах. Ми будемо разом працювати задля розвитку та адаптації нашого особливого партнерства під егідою Комісії Україна – НАТО, що зробить внесок у забезпечення стабільної, мирної і неподільної Європи. Незалежна, суверенна і стабільна Україна, неухильно*

³⁷ Набули чинності зміни до Конституції щодо ЄС і НАТО // Українська Правда. 2019. URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2019/02/21/7207241/> (дата звернення: 24.05.2020)

³⁸ Допомога НАТО в Україні // Організація Північноатлантичного договору. 2018. URL: https://www.nato.int/nato_static_fl2014/assets/pdf/pdf_2018_11/20181114_1811-factsheet-nato-ukraine-support-ukr.pdf (дата звернення: 24.05.2020)

³⁹ Курс на повноправне членство у ЄС і НАТО залишається незмінним зовнішньополітичним орієнтиром України – Володимир Зеленський // Офіційне інтернет-представництво Президента України. 2019. URL: <https://www.president.gov.ua/news/kurs-na-povnopravne-chlenstvo-u-yes-i-nato-zalishayetsya-nez-55745> (дата звернення: 24.05.2020)

віддана демократії і верховенству права, має першорядне значення для безпеки на євроатлантичному просторі»⁴⁰. Володимир Зеленський зазначив, що домовленості про оновлений пакет допомоги для України пройшли успішно.

ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ 1

Україна розпочала співпрацю з Організацією Північноатлантичного договору 29 років тому. Верховна Рада України, Президент та Кабінет Міністрів України по-різному ставилися до євроатлантичної інтеграції. Аналіз діяльності органів влади за часів різних президентів дає підстави стверджувати, що політика щодо членства України в НАТО була непослідовною. За часів президентства Леоніда Кучми (1994-2005 рр.) Україна вперше заявила про бажання доєднатися до НАТО. Віктор Янукович, будучи прем'єр-міністром України за часів президента Віктора Ющенка (2005-2010 рр.), заявив, що Україна не готова до членства України в НАТО. Після того, як Віктора Януковича обрали Президентом (2010-2014 рр.), Україна стала позаблоковою державою. За президенства Петра Порошенка (2014-2019 рр.) Україна закріпила у своїй Конституції стратегічний курс на європейську та євроатлантичну інтеграцію, а Володимир Зеленський (з 2019 р.) пообіцяв⁴¹ продовжувати обраний курс без змін.

На Саміті НАТО у Бухаресті 2008 року Україна не отримала ПДЧ, однак практична співпраця продовжувалася. Після незаконної анексії Росією АР Крим Організація Північноатлантичного договору збільшила свою практичну допомогу Україні. Чорноморський регіон є стратегічно важливим для

⁴⁰ Заява Комісії Україна-НАТО // Організація Північноатлантичного договору. 2019. URL: https://www.nato.int/cps/uk/natohq/official_texts_170408.htm (дата звернення: 24.05.2020)

⁴¹ Зеленський В.О. (цит. вище)

Альянсу, тому НАТО розширила свою присутність у Чорному морі. Так, у 2018 році кораблі НАТО провели у Чорному морі 120 днів, у 2017 – 80 днів. Кораблі союзників слідкують за ситуацією в регіоні та проводять навчання разом з українськими військовослужбовцями. Зважаючи на вище сказане, можна дійти висновку, що з кожним роком Україна та НАТО покращують свої відносини та збільшують кількість практичних заходів, які допомагають Україні проводити реформу сектору безпеки та оборони. У 2019 році, розміри практичної допомоги НАТО Україні сягнули 40 мільйонів євро. Допомога була надана в рамках Комплексного пакету допомоги через 16 різних програм⁴². Однією з таких програм є Програма професійної підготовки Україна-НАТО, мета якої – професійний розвиток цивільного персоналу сектору безпеки та оборони, а також державних службовців, які працюють у сфері євроатлантичної інтеграції. Програма функціонує з 2006 року, щорічно близько 500 держслужбовців стають учасниками тренінгів⁴³. Серед інших програм НАТО, які діють в Україні, - програма медичної реабілітації для учасників АТО/ООС, Платформа Україна-НАТО з вивчення досвіду протидії гібридній війні в Україні тощо. На 2020 рік заплановані спільні навчання між Україною та країнами-членами НАТО, під час яких сторони намагатимуться протидіяти гібридним загрозам у Чорноморському регіоні. Окрім цього, у травні 2020 року Парламентська Асамблея НАТО мала вперше провести своє засідання в Україні⁴⁴. Візит став неможливим через пандемію COVID-19. В епоху пандемії коронавірусу, Україна продовжує демонструвати своїм партнерам з НАТО готовність протистояти цій загрозі. Так, в рамках Міжнародної програми стратегічних перевезень (SALIS) НАТО співпрацює з українською компанією «Авіалінія Антонова». Літаки «Мрія» та «Руслан»

⁴² The Secretary General's Annual Report 2019 // North Atlantic Treaty Organization. 2020. URL: https://www.nato.int/nato_static_fl2014/assets/pdf/2020/3/pdf_publications/sgar19-en.pdf с. 83 (дата звернення: 24.05.2020)

⁴³ 500 військовослужбовців та цивільних працівників щороку проходять навчання в рамках NATO PDP // Інформаційне агентство Міністерства оборони України АрміяInform. 2020. URL: <https://bit.ly/3bo2X6O> (дата звернення: 24.05.2020)

⁴⁴ Україна-НАТО: Нові виклики і можливості // Український тиждень. 2020. URL: <https://m.tyzhden.ua/publication/239076> (дата звернення: 24.05.2020)

допомагають Союзникам доставляти медичне обладнання у країни-члени НАТО. Єнс Столтенберг, Генеральний секретар НАТО, під час прес-брифінгу, що відбувся 14 квітня 2020 року в онлайн-форматі, наголосив: *«Україна допомагає країнам-членам НАТО, надаючи українську стратегічну авіацію. Я бачив ці літаки на власні очі. Вони великі та надзвичайно потужні. Українські літаки є прикладом співпраці НАТО з партнером – Україною... Ми співпрацюємо з Україною та вдячні за таку співпрацю»*⁴⁵.

⁴⁵ Pre-ministerial press conference by NATO Secretary General Jens Stoltenberg // North Atlantic Treaty Organization. 2020. URL: <https://bit.ly/35KXh4S> (дата звернення: 24.05.2020)

РОЗДІЛ 2. СТАВЛЕННЯ ГРОМАДЯН ДО ЧЛЕНСТВА УКРАЇНИ В НАТО: РЕГІОНАЛЬНИЙ ВИМІР

2.1 Ставлення українців до членства НАТО в контексті можливості військового союзу з Російською Федерацією

Фонд «Демократичні ініціативи» імені Ілька Кучеріва разом з Київським міжнародним інститутом соціології та Центром Разумкова щороку проводять соціологічні опитування про зовнішньополітичні вподобання громадян України. Станом на грудень 2019 року, 51,2% українців вважають вступ до НАТО найкращою гарантією безпеки для країни. У 2014 році серед прибічників євроатлантичної інтеграції було 43,6% населення України. У той же час зменшується рівень підтримки можливості військового союзу з Росією та іншими країнами СНД: у 2014 році 14,8% українців були прибічниками такого варіанту, у 2019 – лише 5,5% населення України вважає такий союз найкращою гарантією безпеки для України⁴⁶. Представники українського політикуму та експертного середовища наголошують на тому, що рівень підтримки вступу України до НАТО збільшується, тому що відносини з Росією погіршуються. Так, у монографії Школи політичної аналітики Національного університету «Києво-Могилянська академія» у співпраці з Фондом «Демократичні ініціативи» імені Ілька Кучеріва розглянуто регіональні особливості змін настроїв українців до НАТО, Європейського Союзу та Російської Федерації. Зокрема, Марія Золкіна та Олексій Гарань наголошують, що *«змінилося бачення ролі членства в НАТО - у 2014 р. вступ до Альянсу вперше став найбільш підтримуваним у суспільстві варіантом гарантування безпеки України. Поряд з цим відбулося падіння підтримки ідеї позаблоковості (була основним варіантом гарантування безпеки до 2014 р.) і військового*

⁴⁶ Патріотизм, мова та зовнішньополітичні пріоритети – громадська думка України // Фонд «Демократичні ініціативи» імені Ілька Кучеріва. 2020. URL: https://dif.org.ua/article/%20patriotyzm_mova%20%20 (дата звернення: 24.05.2020)

союзу з Росією та іншими країнами СНД (до 2014 р. була на другому місці за рівнем підтримки після позаблоковості). Таким чином, простежується загальна зміна балансу між підтримкою різних безпекових векторів»⁴⁷.

Українські аналітичні центри також публікують власні напрацювання щодо тенденцій зміни підтримки НАТО в Україні після 2014 року. Зокрема, політичний аналітик Фонду «Демократичні ініціативи» імені Ілька Кучеріва Руслан Кермач у своєму звіті «Ставлення українців до НАТО» стверджує, що помітне зростання підтримки Альянсу серед українців зумовлено російською військовою агресією. Він наголошує, що *«у зв'язку з цим багато українців, ймовірно, шукають механізмів швидкого подолання безпекових загроз шляхом набуття місця під «парасолькою» найбільш потужного військово-політичного об'єднання у світі»*⁴⁸. Такої ж думки дотримується і експерт аналітичного центру «Нова Європа» Сергій Солодкий. У звіті Інституту світової політики «Україна-НАТО: діагностика партнерства» він стверджує, що саме російський чинник став визначальним у процесі мобілізації громадської думки щодо членства України в НАТО. Після того, як Російська Федерація анексувала Автономну Республіку Крим, кількість прихильників членства України в НАТО зросла більше ніж вдвічі: наприкінці 2014 року 44% українців вважали НАТО найкращим способом гарантування національної безпеки України⁴⁹. У графіку 1 наведені дані, що показують, який варіант українці вважають найкращим гарантуванням безпеки для країни протягом 2014-2019 років⁵⁰.

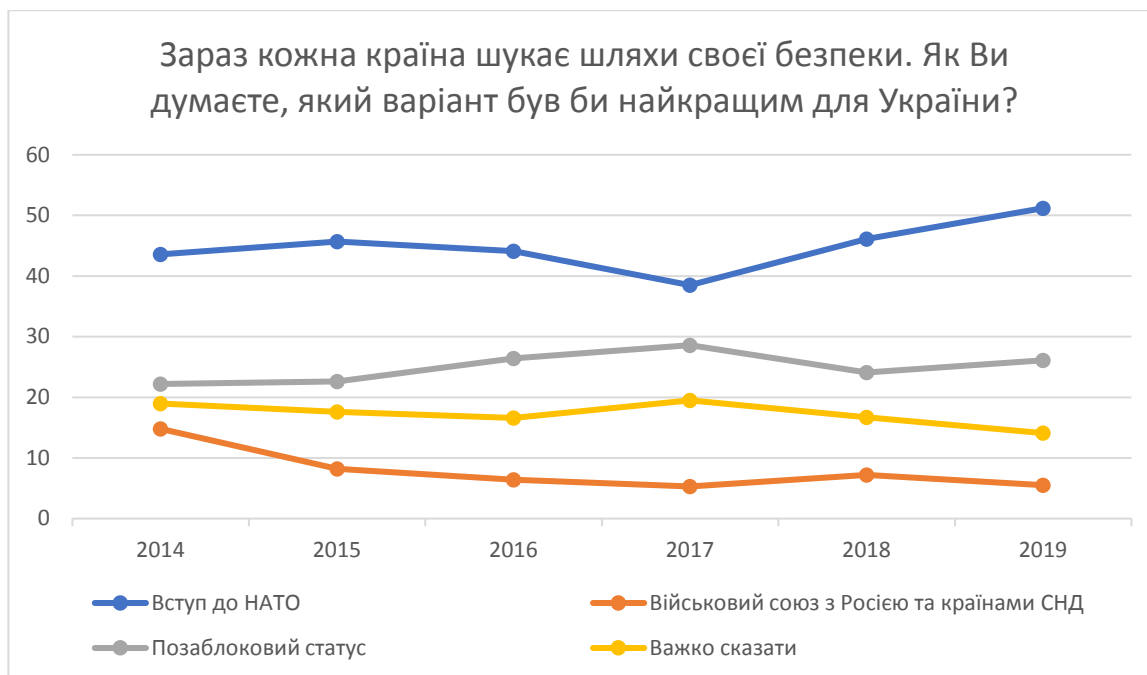
⁴⁷ Гарань О. Трансформації суспільних настроїв в умовах протидії агресії Росії на Донбасі: регіональний вимір // Стилос. 2017. URL:

http://ekmair.ukma.edu.ua/bitstream/handle/123456789/13598/Transformatsii_suspilnykh_nastroiv_v_umovakh_pr_otydii_ahresii_Rosii_na_Donbasi.pdf?sequence=1&isAllowed=y с. 138-139 (дата звернення: 24.05.2020)

⁴⁸ Кермач Р. (цит. вище) с.8

⁴⁹ Солодкий С. (цит. вище) с.33-41

⁵⁰ Фонд «Демократичні ініціативи» імені Ілька Кучеріва (цит. вище)

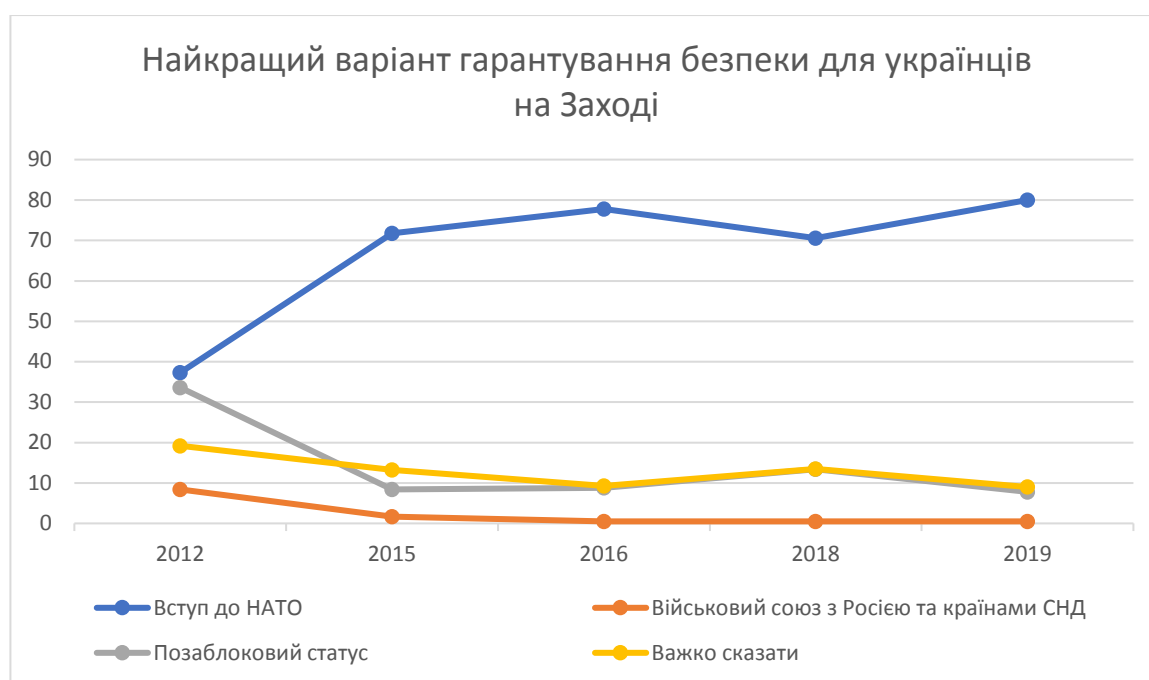
Перш за все, цифри, представлені в опитуванні, показали, що у той рік, коли українці більше підтримують вступ до НАТО, зменшується підтримка військової співпраці з Росією. Так, протягом 2014-2015 років рівень підтримки членства України в НАТО зріс на 2,1 % - з 43,6% до 45,7%. У той же час на 4,6% зменшилася кількість прибічників військового союзу з Росією – з 14,8% до 8,2%. Однак, протягом п'яти років така тенденція прослідковувалася лише один раз.

Коефіцієнт рангової кореляції Кендала (τ_b), що характеризує взаємозв'язок між збільшенням рівня підтримки вступу до НАТО серед населення України та зменшенням рівня підтримки військового союзу з Росією, є низьким (7%)⁵¹. Це означає, що ймовірність того, що рівень підтримки НАТО серед населенням України зростає, тому що зменшується кількість прихильників військового союзу з Росією та іншими учасниками СНД, є доволі низькою. Такий рівень кореляції свідчить про те, що це не єдиний чинник, який впливає на настрої українців стосовно Організації Північноатлантичного договору. Зміну рівня підтримки серед українців вступу до НАТО та військового союзу з РФ варто розглядати з урахуванням прихильників позаблокового статусу.

⁵¹ Див. додаток 1

Так, коли зменшується підтримка і вступу України до НАТО, і можливого військового союзу з РФ, збільшується частка прихильників позаблокового статусу. Протягом 2015-2016 років, прихильників вступу до НАТО стало на 1,6% менше (з 45,7% до 44,1%), прихильників союзу з Росією – на 1,8% менше (з 8,2% до 6,4%); кількість українців, які підтримують позаблоковий статус, зросла на 3,8% (з 22,6% до 26,4%). Така ж сама тенденція простежується протягом 2016-2017 років. Коефіцієнт Спірмана R_o також підтвердив, що взаємозв'язок між збільшенням підтримки членства України в НАТО та зменшенням кількості прихильників військового союзу з РФ не встановлено ($P = 0,03$).

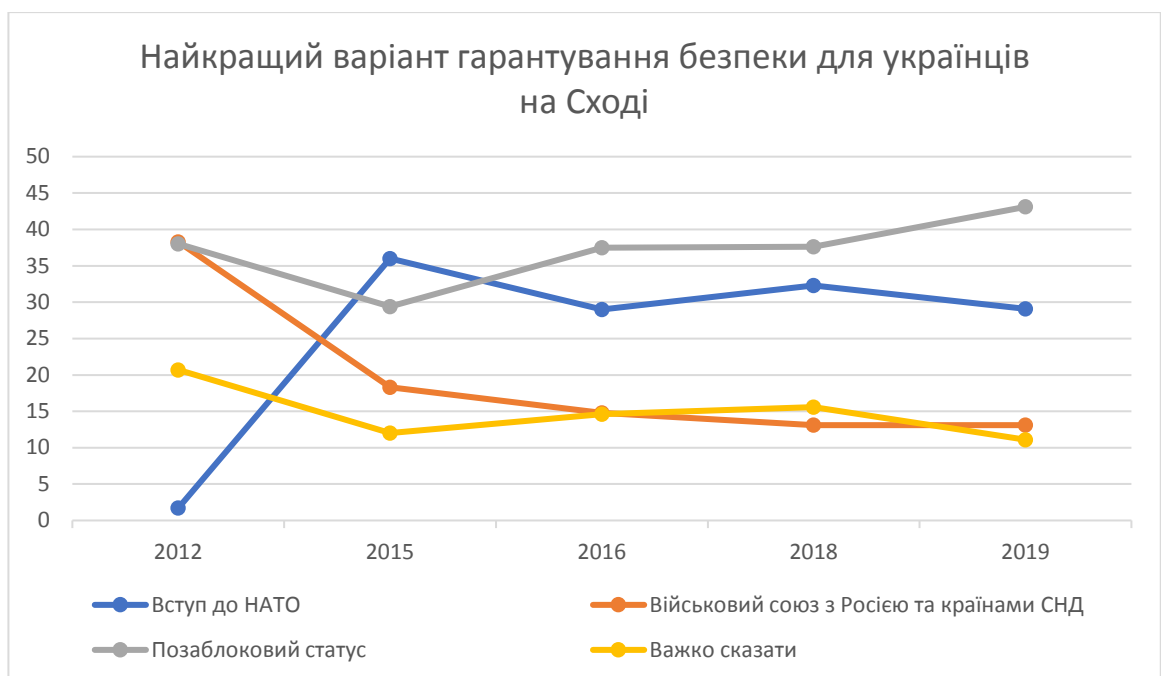
Окремої уваги заслуговують розбіжності у підтримці НАТО на регіональному рівні. Для прикладу розглянемо настрої українців на Заході та на Сході України⁵².

На Заході України рівень підтримки вступу до НАТО збільшується, а підтримка військового союзу з Росією або позаблокового статусу зменшується. Така тенденція спостерігається протягом останніх семи років.

⁵² Там само.

Так, у 2012 році 37% українців на Заході України вважали вступ до НАТО найкращою гарантією безпеки, у 2015 – 71,8%, у 2019 – 80%. Кількість українців, що проживаються у Західній Україні та не визначалися, є майже незмінною після 2015 року, зважаючи на те, що статистична похибка вибірки не перевищує 2,3%. У 2015 році 13,2% населення західних областей не визначилися, який варіант гарантування національної безпеки є найкращим, у 2016 – 9,3%, у 2018 – 13,5%, у 2019 році – 9%. Починаючи з 2016 року, менше 1% українців, які проживають на Заході країни, вважають військовий союз з Росією найкращим варіантом гарантування національної безпеки. На Сході України ситуація виглядає наступним чином.

За останні сім років на Сході України підвищився рівень підтримки вступу до НАТО, зменшилася вірогідність військового союзу з Росією, проте збільшилася частка прихильників позаблокового статусу. Однак, з 2015 року підтримка НАТО на Сході України знижується, зростає рівень невизначеності у цьому регіоні та підтримка нейтралітету⁵³. Так, у 2015 році вступ України в НАТО на Сході України підтримали 36% населення регіону, 29,4% -

⁵³ Громадська думка про НАТО: новий погляд // Фонд «Демократичні ініціативи» імені Ілька Кучеріва. 2016. URL: <https://dif.org.ua/article/gromadska-dumka-pro-nato-noviy-poglyad> (дата звернення: 24.05.2020)

підтримали позаблоковий статус України. У 2016 році кількість прихильників членства України в НАТО зменшилася на 7% (з 36% до 29%), а рівень підтримки позаблокового статусу збільшився на 8% - з 29,4% до 37,5%. Результати опитувань за 2019 рік підтвердили цю тенденцію. Кількість прихильників вступу до НАТО як найкращого варіанту гарантування національної безпеки зменшилася на 3% у порівнянні з 2018 роком (з 32,3% до 29,1%), а рівень підтримки позаблокового статусу зріс майже на 5% за вказаний період (з 37,6% до 43,1%). Тобто, з 2015 року кількість прихильників членства НАТО на Сході України зменшується, а рівень підтримки позаблокового статусу щорічно зростає. Ці дані ще раз підтверджують, що збільшення рівня підтримки НАТО в Україні потрібно розглядати не тільки через призму зменшення кількості прихильників військового союзу з Росією. Потрібно враховувати, який відсоток українців підтримує позаблоковий статус України, а який – ще не визначився. Для українців зі Сходу Захід ще не друг, а Російська Федерація – вже не друг. Вони не готові до євроатлантичної інтеграції, але вже і не хочуть союзу з Росією. Зважаючи на те, що частина Сходу України тимчасово окупована, опитування проводилося лише на тих територіях, які є підконтрольними урядові України. Ця територія є прифронтовою зоною з так званими «ДНР/ЛНР», а тому населення де-факто живе у стані невизначеності та страху, що і ці території можуть бути окупованими. Єдине бажання українців на Сході – завершення війни та мир. Саме тому є підстави стверджувати, що ті, хто підтримував військовий союз з Росією, стали прихильниками позаблоковості або їм важко визначитися, який варіант може гарантувати національну безпеку. На рівень підтримки НАТО серед українців впливають також їхні політичні вподобання.

2.2 Вплив політичних вподобань українців на рівень підтримки НАТО серед населення

Ставлення виборців України до НАТО можна представити через аналіз виборчих програм політичних партій та політичні вподобання українців, оскільки парламентарі є представниками народу. Слід підкреслити, що Верховна Рада України є представницьким органом влади та відіграє важливу роль у зовнішній політиці України та у визначенні її зовнішньополітичних пріоритетів.

У липні 2014 року відбувся розпад коаліції у Верховній Раді України. Позачергові парламентські вибори були призначені на 26 жовтня 2014 року. За підрахунками Центральної Виборчої Комісії, до Верховної Ради VIII скликання пройшли шість політичних партій, серед яких – політичні партії «Народний Фронт», «Блок Петра Порошенка», «Об'єднання «Самопоміч», «Опозиційний блок», «Радикальна партія Олега Ляшка» та політична партія «Батьківщина». Протягом липня-листопада 2014 року простежується збільшення рівня підтримки НАТО серед українців. Так, за 5 місяців відсоток українців, які готові проголосувати за членство в НАТО, зріс на 7% (з 44% до 51%); кількість противників євроатлантичної інтеграції зменшилася на 10% (з 35% до 25%). Для того, щоб прослідкувати взаємозв'язок між зовнішньополітичними орієнтаціями та політичними вподобаннями українців, варто проаналізувати програми політичних партій, які брали участь у виборах до Верховної Ради України 2014 року та пройшли до Парламенту.

У програмі політичної партії «Народний фронт» зазначено, що *«з метою забезпечення надійних міжнародних та внутрішніх гарантій безпеки України, партія вважає за необхідне законодавче відновлення та реалізацію*

стратегічного курсу на євроатлантичну інтеграцію»⁵⁴. За євроатлантичну інтеграцію виступала і політична партія «Блок Петра Порошенка». У програмі партії закріплено, що «пріоритетом партії є дієві кроки, спрямовані на ефективну європейську та євроатлантичну інтеграцію, кінцевою метою якої має стати набуття Україною повноправного членства у НАТО та ЄС»⁵⁵. Політична партія «Об'єднання «Самопоміч» не зазначила у своїй програмі 2014 року ні про європейську, ні про євроатлантичну інтеграцію⁵⁶. У той же час, програма партії передбачає відмову від позаблокового статусу України, що, у свою чергу, є першим кроком у процесі інтеграції країни до військової організації. Серед пріоритетів зовнішньої політики політичної партії «Всеукраїнського об'єднання «Батьківщина» - вступ України до НАТО. Партія наголошує, що працюватиме *«над наданням Україні Плану дій щодо членства (ПДЧ) в НАТО. Наша безпека – в НАТО»*⁵⁷. «Опозиційний блок» у своїй програмі 2014 року серед пріоритетів зазначив закріплення у Конституції статусу України як позаблокової, нейтральної держави. Окрім цього, політична партія виступає за відновлення авіасполучення з Росією та залізничного сполучення з Донецьком, Луганськом та Севастополем⁵⁸. Програма Радикальної партії Олега Ляшка не містить інформації про плани щодо набуття Україною членства в НАТО або ЄС⁵⁹. Проте, партія «вимагає прямої військової угоди з США». Таким чином, серед політичних партій, які брали участь у парламентських виборах 2014 року, можна виокремити прихильників євроатлантичної інтеграції («Народний Фронт», «Блок Петра Порошенка», «Всеукраїнське об'єднання «Батьківщина») та противників

⁵⁴ Програма «Народного Фронту» - «Відновлення України». 2014. URL: <http://nfront.org.ua/program> (дата звернення: 24.05.2020)

⁵⁵ Програма партії «Блок Петра Порошенка «Солідарність» (оновлена). 2015. URL: https://solydarnist.org/wp-content/uploads/2015/12/programa_solidarnist.pdf с.7 (дата звернення: 24.05.2020)

⁵⁶ Програма Політичної партії «Об'єднання «Самопоміч». 2014. URL: https://samopomich.ua/wp-content/uploads/2014/09/program_OS.pdf (дата звернення: 24.05.2020)

⁵⁷ Програма Політичної партії «Всеукраїнське об'єднання «Батьківщина». 2014. URL: <https://cvk.gov.ua/pls/vnd2019/showdoc2pf7171=328pid409=27.doc> с.1 (дата звернення: 24.05.2020)

⁵⁸ Передвиборна програма політичної партії «Опозиційний блок». 2014. URL: <https://cvk.gov.ua/pls/vnd2019/showdoc2pf7171=361pid409=27.doc> с.3 (дата звернення: 24.05.2020)

⁵⁹ Передвиборча програма політичної партії «Радикальна партія Олега Ляшка». 2014. URL: <https://cvk.gov.ua/pls/vnd2019/showdoc2pf7171=352pid409=27.doc> (дата звернення: 24.05.2020)

членства України в НАТО («Опозиційний блок»). У передвиборчих програмах Об'єднання «Самопоміч» та Радикальної партії Олега Ляшка відсутня інформація про зовнішньополітичний курс України. У графіку 4 наведено дані, що описують ставлення українців до НАТО в контексті їхніх електоральних симпатій у листопаді 2014 року⁶⁰.

За результатами опитування соціологічної групи «Рейтинг», наприкінці 2014 року 51% громадян готові були б проголосувати «за» членство України в НАТО, 25% - «проти», 24% - не визначилися або не голосували б за умови проведення потенційного референдуму. Цифри, представлені у графіку, показують, що існує кореляція між електоратом «проєвропейських партій» (БПП, Народний Фронт, Свобода, Батьківщина) та їхньої підтримкою членства України в НАТО. Для прикладу, 74% українців, які голосували за партію «Народний Фронт», підтримують євроатлантичну інтеграцію України, противників лише 9%. Абсолютно протилежною є ситуація з електоратом

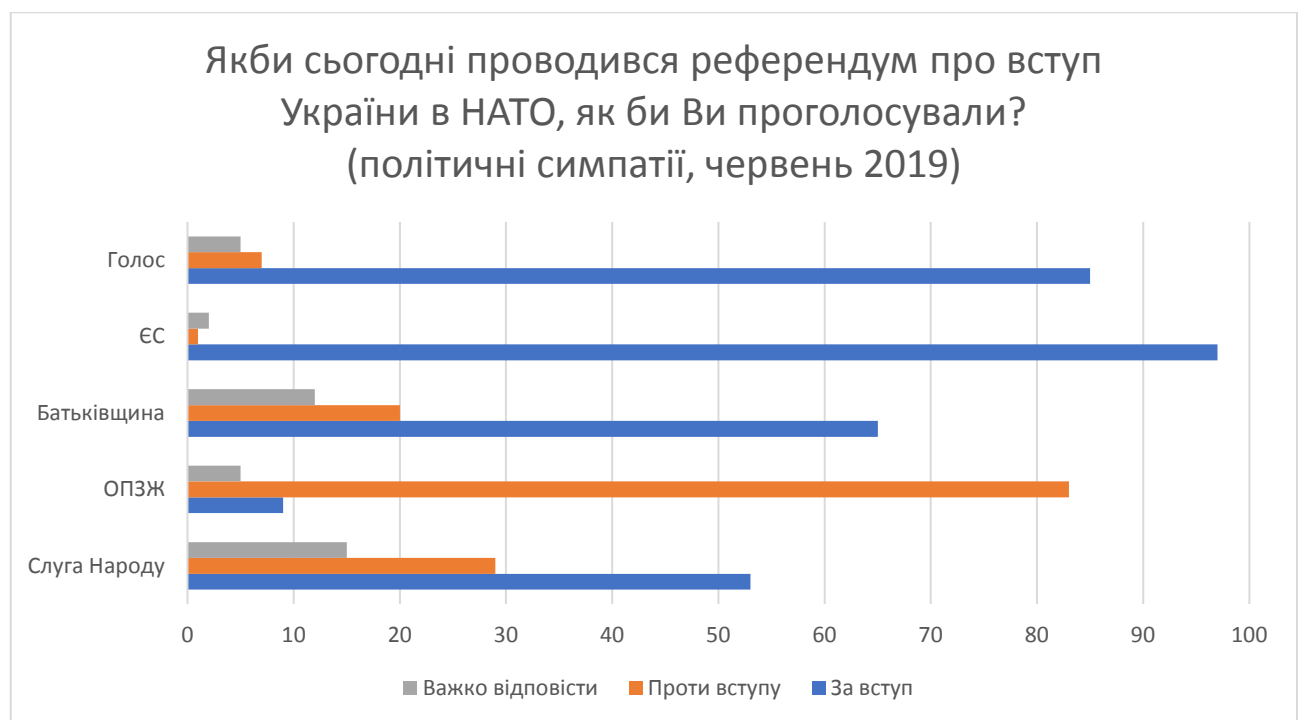
⁶⁰ Оцінка ситуації на Сході. Зовнішньополітичні орієнтації населення // Соціологічна група «Рейтинг» на замовлення Міжнародного Республіканського Інституту (IRI). 2014. URL: http://ratinggroup.ua/research/ukraine/ocenka_situacii_na_vostoke_vneshnepoliticheskie_orientacii_naseleniya.html с.18-19 (дата звернення: 24.05.2020)

«Опозиційного блоку» - 64% виступають проти членства України в НАТО, 13% - за, 12% - не визначилися. Цифри, представлені у графіку підтверджують, що прихильники проєвропейських партій підтримують євроатлантичну інтеграцію, прихильники проросійських – проти неї. Окремої уваги заслуговує політична партія «Радикальна партія Олега Ляшка». Єдине, на чому наполягає партія у своїй передвиборчій програмі, - пряма військова угода зі Сполученими Штатами Америки. Тобто, партія виступає за двосторонню військову угоду з країною поза НАТО. Олег Ляшко, лідер Радикальної партії, в одному зі своїх виступів у Верховній Раді наголосив: *«Україна прагне суттєвого поглиблення двостороннього безпекового партнерства між Україною та Сполученими Штатами. У міжнародній політиці існує успішний досвід такого партнерства – Основний союзник США поза НАТО. Цей статус надано як державам, які перебувають у стані миру, таким як Австралія, Нова Зеландія чи Японія, так і державам, що перебувають під загрозою воєнних дій – Південна Корея, Афганістан чи Ізраїль... Ми пропонуємо українському Парламенту звернутися до Конгресу Сполучених Штатів Америки з проханням розглянути питання щодо укладення з Україною оборонної угоди та надання Україні статусу Основного союзника США поза НАТО»*⁶¹. Таким чином, звертаємо увагу, що Радикальна партія не обіцяє своєму електорату членство в НАТО, проте більше 60% українців, які проголосували за цю політичну партію, бачать України членом Організації Північноатлантичного договору. У той же час, серед електорату Радикальної партії найбільша частка українців, які не визначилися, якби вони голосували під час референдуму. Виборчі програми інших партій, проаналізовані у статті, підтверджують взаємозв'язок між електоральними настроями українців та їхніми зовнішньополітичними вподобаннями у 2014 році.

20 травня 2019 року відбулася інавгурація новообраного Президента України Володимира Зеленського, під час якої він оголосив про намір

⁶¹ Олег Ляшко: Україна повинна стати позаблоковим союзником США. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=75QpcuNyQrU>

розпустити Верховну Раду України VIII скликання. Позачергові парламентські вибори відбулися 21 липня 2019 року. До новообраної Верховної Ради пройшли п'ять партій – «Слуга Народу» (254 мандати з 450), «Опозиційна платформа – За життя» (43 мандати), «Батьківщина» (26 мандатів), «Європейська Солідарність» (25 мандатів) та політична партія «Голос», яка отримала 20 місць у Парламенті⁶². У графіку 5 наведено дані, які відображають зовнішньополітичні вподобання електорату кожної з партій, які подолали 5% бар'єр⁶³.

Перш за все, результати опитування показали, що електорат чотирьох з наявних п'яти у Парламенті політичних партій виступає за членство України в НАТО. Загалом, станом на червень 2019 року, 53% українців проголосували б «за» вступ України в НАТО, 29% - проти, 14% - ще не визначилися. Прихильниками євроатлантичної інтеграції виявилися 85% електорату партії «Голос», 97% - «Європейської Солідарності», 65% - «Батьківщини» та 53% - політичної партії «Слуга Народу». Серед електорату «Опозиційної платформи

⁶² Позачергові вибори народних депутатів України 2019: результати по багатомандатному виборчому округу // Центральна виборча комісія. 2019. URL: <https://www.cvk.gov.ua/pls/vnd2019/wp300pt001f01=919.html> (дата звернення: 24.05.2020)

⁶³ Соціологічна група «Рейтинг» (цит. вище)

– За життя» лише кожен 10-й виступає за вступ України до НАТО; 83% українців, які голосували за ОПЗЖ – проти НАТО. Кожна з п'ятих партій, які пройшли до Парламенту, має власну позицію щодо членства України в НАТО. Так, політична партія «Опозиційна платформа – За життя» у своїй передвиборчій програмі зазначила серед своїх пріоритетів «забезпечення нейтралітету України у військово-політичній сфері та неучасть у будь-яких військово-політичних союзах»⁶⁴. Партія «Голос» обіцяє своїм виборцям продовжити шлях на вступ до НАТО⁶⁵, партія «Європейська Солідарність» – отримання Плану дій щодо членства (ПДЧ) у 2023 році⁶⁶. «Батьківщина» обіцяє системно працювати над отриманням Україною ПДЧ, не вказуючи конкретних термінів. Вартою уваги є передвиборча програма новоутвореної політичної партії «Слуга Народу», яка здобула абсолютну більшість у Верховній Раді IX скликання. Партія прямо не обіцяє працювати над євроатлантичною інтеграцією; депутати обіцяють відновити реформування Збройних Сил України за стандартами НАТО, а також ухвалити закони, які потрібні для розширення співпраці з Організацією Північноатлантичного договору⁶⁷. Кожен другий виборець (53%), який проголосував за партію «Слуга Народу» є прихильником євроатлантичної інтеграції, а кожен третій (29%) – її противником. Це пов'язано з тим, що під час передвиборчої кампанії партія не акцентувала увагу виборців на зовнішньополітичних пріоритетах. На противагу цьому, партія «Європейська солідарність» побудувала свою кампанію на обіцянках про членство України в НАТО та ЄС, тому 97% електорату партії підтримують вступ України до Організації Північноатлантичного договору. Один з головних слоганів партії на парламентських виборах 2019 року – «Обирай НАТО і ЄС! Долучайся!». Як

⁶⁴ Передвиборна програма політичної партії «Опозиційна платформа – За життя». 2019. URL: <http://zagittya.com.ua/ua/page/programma.html> (дата звернення: 24.05.2020)

⁶⁵ Політична програма партії «Голос». 2019. URL: <https://goloszmin.org/storage/app/media/files/Program.pdf> с. 22-26 (дата звернення: 24.05.2020)

⁶⁶ Виборча програма політичної партії «Європейська Солідарність». 2019. URL: <https://www.cvk.gov.ua/pls/vnd2019/showdoc2pf7171=335pid409=27.doc> с. 1 (дата звернення: 24.05.2020)

⁶⁷ Політична партія «Слуга Народу»: передвиборна програма. 2019. URL: <https://sluga-narodu.com/program> (дата звернення: 24.05.2020)

наслідок, за Європейську Солідарність голосували ті українці, для яких питання зовнішньої політики та безпеки країни є вкрай важливими. Якщо подивитися на електорат політичної партії «Європейська Солідарність», то можна дійти висновку, що за цю партію проголосувала найбільша кількість виборців з вищою освітою (57,7%). Електорат ЄС здебільшого проживає в обласних центрах (46,4%) на Заході (34,5%) та у Центрі (41,4%) України, та за віком старший 40 років. Електорат ОПЗЖ, серед якого найбільша кількість противників вступу до НАТО, старший 60 років (57,5%). Більшість виборців, які проголосували за цю політичну партію, проживають у селах (23,4%) та обласних центрах (27,6%). 41,4% електорату «Опозиційної платформи – За життя» має середню спеціальну освіту та проживає на Сході (36,4%) та Півдні (37,7%) України⁶⁸.

ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ 2

Рівень підтримки Організації Північноатлантичного договору зріс після 2014 року. Серед причин, які вплинули на збільшення кількості прихильників євроатлантичної інтеграції, - анексія Росією АР Крим та початок збройного конфлікту на Сході України. У той же час, зв'язок між збільшенням кількості прихильників членства України в НАТО та зменшенням кількості прихильників військового союзу з Російською Федерацією та іншими країнами СНД доволі низький (коефіцієнт рангової кореляції Кендала (τ_b) – 7%). До 2014 року позаблоковість вважалася найкращим варіантом безпеки серед населення України. Після 2014 року членство України в НАТО стало найбільш підтримуваним варіантом гарантування національної безпеки

⁶⁸ Хто за кого проголосував: демографія Національного екзит-полу на парламентських виборах-2019 // Фонд «Демократичні ініціативи» імені Ілька Кучеріва. 2019. URL: <https://dif.org.ua/article/khto-za-kogo-progolosuvav-demografiya-natsionalnogo-ekzit-polu-na-parlamentskikh-viborakh-2019> (дата звернення: 24.05.2020)

країни. Однак, у грудні 2019 року кожен четвертий українець (26,1%) вбачав ідею позаблоковості України найкращим варіантом безпеки.

Існують розбіжності у ставленні до Альянсу на регіональному рівні. Так, якщо у західних областях 80% українців підтримують членство України в НАТО, а менше 9% є прихильниками позаблокового статусу, то у східних областях ситуація є абсолютно протилежною – 29% та 43% відповідно. На зовнішньополітичні орієнтації громадян впливають їхні політичні вподобання. Яскравим прикладом є ставлення виборців до політичної партії «Опозиційний блок» під час парламентських виборів 2014 року та партії «Опозиційна платформа – За життя» на виборах 2019 року. У своїх виборчих програмах партії обіцяють закріплення у Конституції України позаблокового статусу держави. Більшість електорату обидвох партій виступає проти євроатлантичної інтеграції: у 2014 році 64% українців, які голосували за «Опозиційний блок», виступали проти вступу України до НАТО, у 2019 році – 83% виборців, які підтримали ОПЗЖ, не бажають членства України в Організації.

На рівень підтримки Альянсу серед населення України впливають також соціокультурні чинники, зокрема, мова спілкування. Так, за даними Центра Разумкова, відносна більшість україномовного населення підтримує євроатлантичну інтеграцію, а відносна більшість тих, хто спілкується вдома російською мовою, надають перевагу позаблоковості⁶⁹. Окрім цього, існує взаємозв'язок між матеріальним становищем громадян та їхніми зовнішньополітичними орієнтаціями. Так, чим краще матеріальне становище українців та чим вище рівень освіти, тим вищим є рівень підтримки членства України в НАТО. *«Респонденти, що мають краще матеріальне становище (“в цілому на життя вистачає, але придбання речей тривалого вжитку вже викликає труднощі”), децю частіше підтримують вступ України до ЄС та*

⁶⁹ Національна безпека і оборона // Український центр економічних і політичних досліджень імені Олександра Разумкова. 2018. URL: http://razumkov.org.ua/uploads/journal/ukr/NSD175-176_2018_ukr.pdf с.9 (дата звернення: 24.05.2020)

НАТО...Серед 5% найбільш заможних респондентів більшість підтримують вступ до ЄС (71%) та НАТО (56%), жорстку позицію щодо Росії (62%), встановлення миру на Сході України лише на прийнятних для українського суспільства умовах (62%)»⁷⁰. Отже, можна дійти висновку, що немає одного чинника, який впливає на рівень підтримки Альянсу серед населення України. Окрім цього, варто розглянути питання проведення референдуму щодо членства України в НАТО та готовність українців взяти участь у референдумі у разі його проведення. Питання доцільності референдуму та ставлення населення до нього розглянуто в наступному розділі.

⁷⁰ Пріоритети політики в різних сферах: регіональні та соціально-демографічні особливості оцінок громадян // Український центр економічних і політичних досліджень імені Олександра Разумкова. 2018. URL: http://razumkov.org.ua/uploads/journal/ukr/NSD175-176_2018_ukr.pdf с. 45 (дата звернення: 24.05.2020)

РОЗДІЛ 3. ВСЕНАРОДНИЙ РЕФЕРЕНДУМ ЩОДО ЧЛЕНСТВА УКРАЇНИ В НАТО: ПРОБЛЕМИ І ПЕРСПЕКТИВИ

3.1 Підстави для проведення референдуму

Для того, щоб провести в Україні всенародний референдум щодо членства в НАТО, має бути політична воля. З точки зору України, референдум може бути проведений у будь-який час. Однак, слід підкреслити, що для того, щоб референдум мав свої наслідки на шляху членства в НАТО українська влада має розуміти всю складність процесу інтеграції до НАТО. Відповідно до процедур Альянсу, інтеграція країни до НАТО складається з семи етапів. У цьому підрозділі описано кожен з етапів.

Політика «відкритих дверей НАТО» базується на статті 10 Північноатлантичного договору. У Статті зазначено, що *«сторони можуть за одностайною згодою запросити приєднатися до цього Договору будь-яку іншу європейську державу, здатну втілювати у життя принципи цього Договору і сприяти безпеці у Північноатлантичному регіоні. Будь-яка запрошена таким чином держава може стати Стороною у цьому Договорі шляхом передачі свого документа про приєднання на збереження урядові Сполучених Штатів Америки. Уряд Сполучених Штатів Америки повідомить кожну із Сторін про депонування у нього кожного такого документа про приєднання»*⁷¹. Таким чином, Північноатлантична рада як головний політичний орган Організації може запросити будь-яку європейську країну доєднатися до Альянсу лише після того, коли дане рішення буде підтримане усіма Союзниками. Жодна третя сторона не може вплинути на процес вступу країни до Організації. У свою чергу, Вашингтонський договір не містить положення про необхідність

⁷¹Північноатлантичний договір (цит. вище)

зі сторони країни, яка планує стати членом НАТО, проводити всенародний референдум щодо вступу до Організації.

У процесі вступу країни до Організації Північноатлантичного договору можна виокремити 7 основних кроків⁷²:

Крок 1. Після того, як Союзники вирішити запросити країну стати членом Організації, розпочинаються перемовини – accession talks - щодо вступу країни до НАТО. Перемовини проходять у штаб-квартирі Альянсу у Брюсселі. Участь у перемовинах щодо вступу країни в Організацію беруть участь експерти НАТО та представники «запрошеної» сторони - invitee. Головна мета перемовин – отримати офіційне підтвердження від запрошеної сторони про її готовність та здатність виконати політичні, юридичні та військові зобов'язання, а також зобов'язання щодо членства країни в НАТО відповідно до положень, викладених у Північноатлантичному договорі та Дослідження про розширення НАТО – Study on NATO Enlargement⁷³. Перемовини проходять у два етапи. Під час першої сесії експерти НАТО обговорюють з запрошеною стороною політичні та оборонні питання та з'ясовують, чи дотрималася країна, яка бажає стати членом Організації, всіх необхідних передумов для членства. Друга сесія перемовин носить більш технічний характер – сторони обговорюють ресурсний потенціал країни та її внесок до спільного бюджету НАТО. Внески до бюджету формуються за пропорційною системою з урахуванням розміру економіки країни по відношенню до економік решти Союзників. Важливою частиною перемовин є заходи щодо забезпечення інформаційної безпеки та захисту секретної інформації; служба безпеки запрошеної країни та служба розвідки мають підготуватися до спільної роботи з Офісом безпеки НАТО – NATO Office of Security. Результатом перемовин є вичерпний перелік необхідних реформ та розклад, за

⁷² Enlargement // North Atlantic Treaty Organization. 2020. URL:

https://www.nato.int/cps/en/natohq/topics_49212.htm?selectedLocale=en (дата звернення: 24.05.2020)

⁷³ Study on NATO Enlargement // North Atlantic Treaty Organization. 2008. URL: https://www.nato.int/cps/en/natohq/official_texts_24733.htm (дата звернення: 24.05.2020)

яким вони мають бути імplementовані. Варто відзначити, що деякі реформи можуть продовжуватися і після того, як країна стане членом Альянсу.

Крок 2. Запрошена сторона надсилає до НАТО листи з чітким графіком завершення кожної з реформ, визначених під час перемовин з експертами. Країна, запрошена стати членом Альянсу, від імені міністра закордонних справ передає листа Генеральному секретарю НАТО. «Запрошена країна» у письмовому вигляді ще раз засвідчує свої наміри про виконання усіх зобов'язань щодо членства в Альянсі. Окрім цього, сторона передає індивідуальний графік проведення реформ у країні.

Крок 3. Держави-члени НАТО підписують протокол про приєднання (accession protocols) запрошеної країни до Альянсу. Після того, як протокол підписано та ратифіковано країнами-членами Альянсу, він стає частиною Вашингтонського договору та дозволяє запрошеній стороні стати учасником договору.

Крок 4. Держави-члени НАТО ратифікують протокол про приєднання. Уряди Союзників мають ратифікувати протокол про приєднання запрошеної сторони до Альянсу згідно зі своїми процедурами та законами.

Крок 5. Генеральний секретар НАТО пропонує запрошеній стороні доєднатися до Вашингтонського договору. Країни-члени НАТО мають ратифікувати протокол про приєднання країни до Альянсу та повідомити про це уряд Сполучених Штатів Америки, який виконує функцію депозитарія Північноатлантичного договору. Після цього Генеральний секретар НАТО запрошує країну, яка планує стати членом Альянсу, стати частиною основоположного договору Альянсу.

Крок 6. Запрошена країна доєднується до Вашингтонського договору згідно з національною процедурою. Саме на цьому етапі вступу до Альянсу запрошена країна може провести всенародний референдум щодо членства в НАТО.

Крок 7. Після того, як запрошена сторона передає свій документ про доєднання до договору Державному департаменту США, країна формально стає членом Альянсу.

Наразі 30 країн є членами Організації Північноатлантичного договору. 27 березня 2020 року Республіка Північна Македонія стала 30-тим членом НАТО⁷⁴. 11 лютого 2020 року уряд Республіки Північна Македонія ратифікував Північноатлантичний договір⁷⁵. У вересні 2018 році на той час ще Республіка Македонія провела всенародний референдум у країні щодо ставлення населення до членства в НАТО та ЄС. Питання, винесене на референдум, було сформовано наступним чином: «Чи підтримуєте Ви членство в ЄС та НАТО, підтримуючи договір між Республікою Македонія та Грецькою Республікою?». Спір між Македонією та Грецією стосувався назви країни Македонія, а Греція, у свою чергу, блокувала рішення Союзників щодо запрошення Македонії до членства в Організації Північноатлантичного договору. За результатами референдуму, понад 90% тих, хто прийшов на референдум, проголосували «за». Однак, явка на референдумі склала лише 36%, тому референдум визнали недійсним⁷⁶. 11 січня 2019 року уряд Македонії підтримав внесення змін до Конституції та змінив назву країни на Республіка Північна Македонія.

Лише 5 з 30 країн, які наразі є членами НАТО, проводили всенародні референдуми щодо вступу їхньої країни в Організації. У 1986 році референдум щодо членства в НАТО пройшов у Королівстві Іспанія. Цікавим є той факт, що іспанський референдум щодо членства в НАТО пройшов через 4 роки після того, як країна вступила до Альянсу. Питання, винесене на референдум, стосувалося участі країни у військовій структурі Альянсу та було сформоване

⁷⁴ North Macedonia joins NATO as 30th Ally // North Atlantic Treaty Organization. 2020. URL: https://www.nato.int/cps/en/natohq/news_174589.htm?selectedLocale=en (дата звернення: 24.05.2020)

⁷⁵ North Macedonia's parliament ratifies NATO Membership // Deutsche Welle. 2020. URL: <https://p.dw.com/p/3Xd1o> (дата звернення: 24.05.2020)

⁷⁶ Macedonia's Zoran Zaev hails name-change referendum result despite low turnout // Deutsche Welle. 2018. URL: <https://p.dw.com/p/35I9b> (дата звернення: 24.05.2020)

наступним чином: «Чи згодні ви на продовження членства Іспанії в НАТО за умови, що Іспанія не братиме участі у військових структурах блоку, не матиме на своїй території ядерної зброї та скоротить американську присутність на власній території?»⁷⁷. Ініціативу підтримали понад 56% іспанців, явка склала 59%. У 1997 році такий референдум відбувся в Угорщині та Словаччині, у 2003 році – у Словенії. У 2018 році референдум пройшов у Республіці Північна Македонія (на той час – Республіка Македонія).

16 листопада 1997 року в Угорщині пройшов всенародний референдум, на який винесли наступне запитання: «Чи хочете Ви, що Угорщина забезпечила свою безпеку шляхом вступу країни до Організації Північноатлантичного договору?». Понад 85% угорців проголосували «за» членство країни в НАТО, явка на референдумі склала 49%⁷⁸. Угорщина стала повноправним членом Організації у 1999 році. 2003 року у Словенії відбувся референдум щодо членства країни в Європейському Союзі та НАТО. Питання були сформульовані наступним чином: «Чи погоджуєтесь Ви, що Республіка Словенія має стати членом Організації Північноатлантичного договору? Чи погоджуєтесь Ви, що Республіка Словенія має стати членом Європейського Союзу?». Явка на референдумі склала 60%; членство Словенії в НАТО підтримали 66% населення, членство в ЄС – понад 89%⁷⁹. У 2004 році Республіка Словенія стала членом обидвох організацій.

Окремої уваги заслуговує референдум, який відбувся у Словацькій Республіці наприкінці травня 1997 року. На всенародне опитування винесли чотири запитання: «Чи схвалюєте Ви те, що Словаччина стане членом Організації Північноатлантичного договору? Чи згодні Ви з тим, що на території Словаччини розмістять ядерну зброю? Чи згодні Ви з тим, що на

⁷⁷ Соціологія «Демініціатив»: з такими цифрами хоч завтра в Євросоюз! // УКРІНФОРМ. 2020. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-politics/2862645-sociologia-deminiciativ-z-takimi-ciframi-hoc-zavtra-v-evrosouz.html> (дата звернення: 24.05.2020)

⁷⁸ Hungary NATO Referendum // The Acronym Institute for disarmament diplomacy. 1997. URL: <http://www.acronym.org.uk/old/archive/20hung.htm> (дата звернення: 24.05.2020)

⁷⁹ Republic of Slovenia: referendum // Election Guide. 2003. URL: <http://www.electionguide.org/results.php?ID=329> (дата звернення: 24.05.2020)

території Словаччини розмістять іноземні військові бази? Чи згодні Ви з тим, що Президент Словацької Республіки обиратиметься шляхом прямих виборів згідно з пропозицією щодо внесення змін до Конституції Словацької Республіки?». Явка на референдумі склала менше 10%, тому його результати було визнано недійсними⁸⁰. Незважаючи на те, що Угорщина та Словаччина провели референдуми щодо членства в НАТО одночасно, Словацька Республіка не вступила до Альянсу 1999 року разом з Угорською Республікою.

Під час Саміту НАТО у Мадриді у 1997 році голови держав та урядів країн-членів Альянсу запросили Чеську Республіку, Угорщину та Польщу розпочати перемовини щодо членства їхніх країн в Організації Північноатлантичного договору⁸¹. Питання вступу Словаччини до Альянсу було знято з порядку денного. Словаччині знадобилося ще 7 років, щоб доєднатися до НАТО. Словацька Республіка стала членом Альянсу у 2004 році. Одночасно з вступом до НАТО, Словаччина вступила і до Європейського Союзу. Відповідно до словацької Конституції, країна мала провести всенародний референдум у разі інтеграції до Європейського Союзу. Референдум було проведено 17-18 травня 2003 року. Уряд вирішив додати необов'язкове питання про членство Словаччини у НАТО. Варто відзначити, що на час проведення референдуму, Словацький парламент вже проголосував за протокол про приєднання Словацької Республіки до Організації Північноатлантичного договору, а Президент країни підписав його⁸².

Таким чином, доходимо висновку, що референдум не є обов'язковим для вступу країни до Організації Північноатлантичного договору. Референдум щодо членства в НАТО може як пришвидшити процес вступу до Організації, так і сповільнити його. Яскравим прикладом є Словацька Республіка, для якої референдум загальмував євроатлантичну інтеграцію на сім років. Кожна

⁸⁰ Henderson K. Slovakia: The Escape from Invisibility / Karen Henderson // Routledge. 2002. URL: <https://bit.ly/32hZseC> (дата звернення: 24.05.2020)

⁸¹ Slovakia-NATO: Chronology of key events // North Atlantic Treaty Organization. 2004. URL: <https://www.nato.int/invitees2004/slovakia/chronology.htm> (дата звернення: 24.05.2020)

⁸² Інтерв'ю з директором Центру інформації та документації в Україні Барборою Маронковою (див. дод. 2)

країна та кожен референдум є унікальним, тому всенародний референдум може бути потужним важелем впливу під час перемовин з Союзниками та підтвердженням того, що громадяни країни хочуть вступити до лав Альянсу. Так, у січні 2008 року Грузія провела референдум щодо членства країни в НАТО. За результатами Центральної Виборчої Комісії, 77% грузинів підтримали вступ Грузії до Альянсу. У заключній Декларації Бухарестського саміту зазначено, що *«НАТО вітає євроатлантичні прагнення щодо членства в НАТО України та Грузії. Сьогодні ми дійшли згоди, що ці держави стануть членами НАТО. ПДЧ буде наступним кроком для України та Грузії на їх шляху до членства. Сьогодні ми чітко заявляємо, що ми підтримуємо заявки цих країн щодо ПДЧ»*⁸³. Ні Україна, ні Грузія досі не отримали запрошення доєднатися до Організації Північноатлантичного договору. Питання доцільності проведення референдуму щодо членства України в НАТО розглянуто в наступному підрозділі.

⁸³ Декларація Бухарестського саміту (*цит. вище*)

3.2 Проблеми та перспективи проведення референдуму щодо членства України в НАТО

Розділ III Конституції України присвячений народному волевиявленню – виборам, референдуму та іншим формам безпосередньої демократії. У статті 73 Конституції України зазначено, що *«виключно всеукраїнським референдумом вирішуються питання про зміну території України»*⁸⁴. Іншими словами, питання зміни території України потребує обов'язкового всенародного референдуму. Окрім цього, внесення змін до розділу I Конституції України «Загальні засади», розділу III «Вибори. Референдум» та розділу XII «Внесення змін до КУ» можливі лише за умови проведення всенародного референдуму. В інших випадках проведення референдуму не є обов'язковим. Референдум може бути призначений Верховною Радою України, Президентом України або проголошений за народною ініціативою. Стаття 72 КУ наголошує, що *«всеукраїнський референдум проголошується за народною ініціативою на вимогу не менш як трьох мільйонів громадян України, які мають право голосу, за умови, що підписи щодо призначення референдуму зібрано не менш як у двох третинах областей і не менш як по сто тисяч підписів у кожній області»*⁸⁵. Тобто, референдум щодо членства України в Організації Північноатлантичного договору не є обов'язковим згідно з чинним законодавством країни. Зі сторони НАТО, обов'язок проводити всенародний референдум у країні, яка хоче стати членом Альянсу, також відсутній.

Барбора Маронкова, директор Центру інформації та документації НАТО в Україні, під час інтерв'ю зазначила:

⁸⁴ Стаття 73. Конституція України // База даних «Законодавство України». 2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80> (дата звернення: 24.05.2020)

⁸⁵ Там само.

«As already mentioned there is no official condition of NATO for a country to join to hold the referendum. It is up to every member state to decide. In some cases, some countries did hold a referendum like for example Hungary in 1997. At the same time, many countries did not hold a referendum on the accession.

At the same time it is important to note that a membership to NATO should be understood by the population and in principle supported by the majority of citizens. The citizens have a right to know what are the obligations and commitments of their country when joining the Alliance. Therefore carrying out an information campaign on these issues in every country that wishes to NATO is recommended. It is also important that it is the citizens, through their elected MPs, who support some of the important policies related to reforms, budgets, etc».

Звертаємо увагу, що у процесі євроатлантичної інтеграції важливішу роль відіграє саме поінформованість громадян про НАТО, ніж проведення всенародного референдуму. Інформаційні кампанії важливі не тільки в контексті підготовки до всенародного референдуму. Чим більшим буде розуміння населення про цілі Альянсу, користь колективної безпеки, зобов'язання країни, тим більшим буде рівень підтримки вступу України до лав НАТО серед населення. Інтеграція країни до безпекового союзу – це важливий крок в історії країни, а відтак дане рішення має бути підтримане єдиним джерелом влади в Україні – народом України. А для того, щоб рішення підтримала більшість населення України, населення має бути достатньо поінформоване, незалежно від регіону проживання.

Чинний Президент України Володимир Зеленський ще під час президентської кампанії висловив тезу про те, що питання членства України в НАТО обов'язково має пройти через всенародний референдум⁸⁶. Цієї ж тези Президент України дотримується і сьогодні, наголошуючи, що всеукраїнським референдум щодо членства України в НАТО має бути

⁸⁶ Зеленский пообещал вынести на референдум вопрос интеграции Украины в НАТО // Интернет-издательство «Дзеркало тижня». 2019. URL: <https://zn.ua/POLITICS/zelenskiy-poobeschal-vynesti-na-referendum-vopros-integracii-ukrainy-v-nato-314122.html> (дата звернення: 24.05.2020)

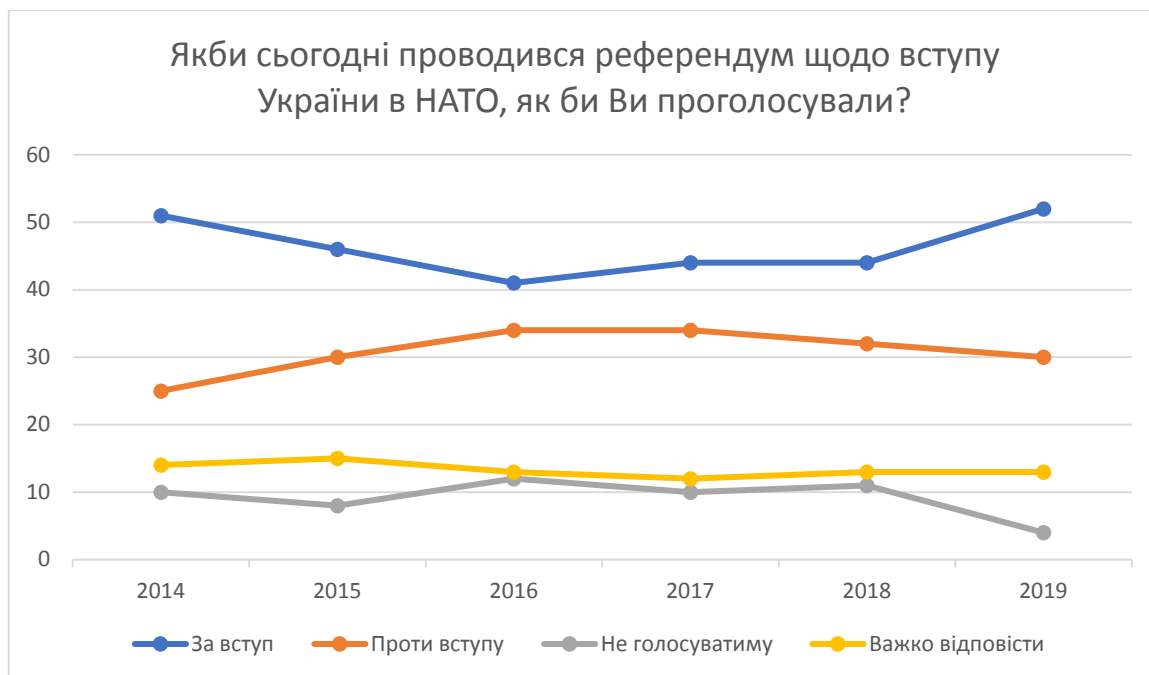
проведений, однак лише після інформаційної кампанії, яка допоможе українцям зрозуміти, що таке - Організація Північноатлантичного договору - і навіщо туди вступати⁸⁷. На думку соціологині Ірини Бекешкеної, Володимир Зеленський виступає за референдум щодо членства України в НАТО, щоб зберегти підтримки серед своїх прихильників, які проти євроатлантичної інтеграції⁸⁸. Таким чином, можна дійти висновку, що референдум щодо членства України в НАТО – внутрішньополітичний крок, який спрямований на тих, хто проти вступу України до НАТО та тих, хто не визначився. Вважаємо, що такий крок ставить Україну у вигідне положення як з Росією, так і з Заходом. У випадку з Російською Федерацією, вступ до НАТО через референдум є зручним способом уникнення ескалації конфлікту на Сході України, продовження перемовин щодо обміну полонених. З точки зору Заходу, референдум може ще раз підтвердити високий рівень підтримки євроатлантичної інтеграції населенням України. Однак, воля українського народу не є визначальною на шляху вступу до НАТО.

Починаючи з 2014 року, соціологічна група «Рейтинг» проводить всенародні опитування про суспільно-політичні настрої населення. Опитування, проведене у грудні 2019 року⁸⁹, показало, що 52% українців проголосували б «за» членство України в НАТО у разі проведення референдуму. Останній раз такий показник був зафіксований у 2014 році (51%). Графік 6 показує еволюцію готовності українців проголосувати за вступ до НАТО протягом 2014-2019 років.

⁸⁷ Питання про вступ до НАТО винесемо на референдум // Інформаційне агентство ЛІГАБізнесІнформ. 2019. URL: <https://ua-news.liga.net/politics/news/pitannya-pro-vstup-do-nato-vinesemo-na-referendum---zelenskiy> (дата звернення: 24.05.2020)

⁸⁸ 37 % виборців Зеленського за НАТО, стільки ж за нейтралітет. Тому він уникає дебатів, щоб не відпала частина електорату, - Ірина Бекешкіна // ЦЕНЗОР.НЕТ. 2019. URL: https://censor.net.ua/resonance/3121989/37_vibortsv_zelenskogo_za_nato_stlki_j_za_neytraltet_tomu_vn_unika_d_ebatv_schob_ne_vdpala_chastina (дата звернення: 1.06.2020)

⁸⁹ Суспільно-політичні настрої населення (13-19 грудня 2019) // Соціологічна група «Рейтинг». 2019. URL: http://ratinggroup.ua/research/ukraine/obschestvenno-politicheskie_nastroeniya_naseleniya_13-17_dekabrya_2019.html с. 48-49 (дата звернення: 24.05.2020)

На графіку видно, що частка тих українців, які проголосували б проти членства країни в НАТО, є незмінною та складає в середньому 30%. Українців, які не голосували б на референдумі, стало на 6% менше у порівнянні з 2014 роком (10%). Рівень невизначеності залишався незмінним протягом цього періоду, коливавшись між 12% та 15%. Особливої уваги заслуговують регіональні розбіжності у результатах опитування. Так, у грудні 2019 року 72% українців з Заходу проголосували б за членство України в НАТО, 13% - проголосували б проти, 3% - не голосували б, а 12% - не визначилися. На Сході України ситуація виглядає наступним чином: 28% - за вступ до Альянсу, 58% - проти, 6% - не голосували б, 9% - не визначилися. Отже, ми бачимо, що більшість населення західних областей хотіли б бачити Україну в НАТО, у той час як майже 60% населення Сходу України проголосували б «проти» євроатлантичної інтеграції у разі проведення всенародного референдуму. Одна з причин, яка могла б пояснити таку різницю на регіональному рівні, - рівень поінформованості населення про Організацію Північноатлантичного договору. З цифр, представлених вище, є підстави стверджувати, що рівень поінформованості населення України не є рівномірним по всій території.

У серпні 2018 року Фонд «Демократичні ініціативи» імені Ілька Кучеріва разом з Київським міжнародним інститутом соціології провели

загальнонаціональне опитування про рівень поінформованості населення України про НАТО⁹⁰. Опитування проводилося по всій території України, окрім АР Крим та тимчасово окупованих територій Донецької та Луганської областей. Опитування показало, що 54,5% опитаних вважають себе недостатньо поінформованими про те, що таке НАТО (варіант відповіді «дещо знаю, але недостатньо»). Лише 10,5% українців відповіли, що вони добре поінформовані, 20% - практично нічого не знають про Організацію.

На регіональному рівні ситуація виглядає наступним чином: 58,7% населення західних областей та 50,8% населення східних областей дещо знають про НАТО, але недостатньо. 8% та 9,2% українців на Сході та Заході відповідно переконані, що вони добре поінформовані про те, що таке НАТО. «Практично нічого не знають» 18% українців на Заході та майже 24% - на Сході. У той же час, станом на серпень 2018, 41,6% населення України вважали вступ країни до НАТО найкращим варіантом гарантування національної безпеки (70,6% - на Заході та 32,2% - на Сході). У свою чергу, 63% опитаних взяли б участь у всенародному референдумі щодо вступу України до НАТО (73% - у західних областях та 52% - у східних). 67,2% з тих українців, які б взяли участь у референдумі, проголосували б «за» членство України в НАТО, 27,8% - проголосували б «проти». На Заході понад 68,8% населення підтримало б євроатлантичну інтеграцію, на Сході – лише 24,5%. 64,3% мешканців східних областей та 13,6% жителів Заходу проголосували б «проти» членства в НАТО.

Незважаючи на те, що кожен другий українець (54,5%) вважає, що він щось знає про Організацію Північноатлантичного договору, тільки кожен шостий українець (18,8%) знає основоположний принцип НАТО про те, що всі рішення ухвалюються консенсусом. 22,4% респондентів переконані, що рішення в НАТО ухвалюються більшістю голосів. Важливо відмітити регіональні розбіжності у цьому питанні. Цікавою є ситуація на Сході України:

⁹⁰ Що українці думають і знають про НАТО? // Фонд «Демократичні ініціативи» імені Ілька Кучеріва. 2018. URL: <https://dif.org.ua/article/shcho-ukraintsi-dumayut-i-znayut-pro-nato243> (дата звернення: 24.05.2020)

18,5% населення східних областей переконані, що рішення в НАТО приймають «старі» члени Організації, а «новачки» такого права не мають; понад 65% не знають відповіді на питання про процедуру ухвалення рішень в НАТО. На Заході України 39,4% мешканців не знають відповіді на це питання, 26,6% - відповіли, що рішення в НАТО ухвалюються консенсусом, 24,1% - більшістю голосів, менше 10% - переконані, що у процесі ухвалення рішень задіяні лише «старі» члени Організації.

Повертаючись до питання проблем та перспектив проведення всеукраїнського референдуму щодо членства України в НАТО, варто виокремити кілька важливих моментів. По-перше, зважаючи на чинне українське законодавство, референдум щодо членства України у будь-якій міжнародній організації, не є обов'язковою умовою інтеграції до неї. Відтак Україна може стати членом НАТО без всенародного референдуму. По-друге, цифри, представлені вище, показують, що більше 40% українців вважають вступ до Альянсу найкращим варіантом гарантії національної безпеки України, але лише 10% з опитаних вважають себе добре поінформованими про те, що таке НАТО. Це говорить про відсутність розуміння основоположних принципів Організації та підтверджує тезу про те, що потужна «антинатівська» інформаційна кампанія може негативно вплинути на євроатлантичну інтеграцію. По-третє, окремої уваги заслуговують саме регіональні розбіжності між рівнем підтримки вступу до НАТО та між контентом, який споживають українці в різних регіонах. Звертаємо увагу, що регіональні відмінності можуть розколоти країну в питанні вступу до Організації Північноатлантичного договору. Так, 56% населення східних областей вважають НАТО агресивним військовим блоком, а 20,7% - оборонним союзом. На Заході України 47% населення підтримали тезу про те, що НАТО є оборонним союзом, лише 9% погодилися, що НАТО – агресивний військовий блок. Серед головних причин, на думку респондентів, чому Україні не слід вступати в НАТО – це може втягнути Україну у військові дії НАТО (Схід – 53%, Захід – 27%), в Україні почнуть хазяйнувати іноземці та

іноземний капітал (Схід – 18%, Захід – 25%) та НАТО є агресивним імперіалістичним блоком. (Схід – 66%, Захід – 28%).

Важливо також наголосити на неоднаковому інформуванні громадян про діяльність Організації Північноатлантичного договору на регіональному рівні. 38% громадян України, які проживають на Заході, переконані, що публікації про НАТО з'являються у ЗМІ, але рідко. На питання, наскільки часто у ЗМІ з'являються інформаційні матеріали про НАТО, лише 1% респондентів зі Сходу підтвердили, що у ЗМІ з'являється чимало матеріалів про Організацію. 41,8% населення східних областей відповіли, що насправді жодна інформаційна кампанія не проводиться.

Інформація, яку отримують жителі східних областей, є обмеженою. Відтак можна говорити про «обмежену раціональність» індивідів під час вибору альтернатив. Якщо розглянути потенційний референдум з точки зору теорії обмеженої раціональності, то у мешканців регіону може бути обмежений доступ до інформації. Ситуація у регіоні може виглядати таким чином, що антинатівська кампанія буде набагато потужнішою, ніж пронатівська. Зважаючи на «обмежену інформацію», яку споживатимуть українці зі Сходу, раціональний вибір індивідів може бути зроблений не на користь Альянсу. Відтак постає питання про доцільність проведення референдуму. Результати дослідження дають підстави сформулювати три сценарії розвитку інтеграції України до НАТО.

Сценарій 1. Україна отримує План дій щодо членства (ПДЧ), після чого розпочинаються перемовини про вступ до Організації. Генеральний секретар НАТО пропонує Україні доєднатися до Північноатлантичного договору. Верховна Рада України голосує за приєднання до даного міжнародного договору, Президент України підписує відповідний закон, після чого Україна стає стороною Вашингтонського договору та членом Організації Північноатлантичного договору.

Сценарій 2. Україна отримує ПДЧ, після чого розпочинаються перемовини про вступ до Організації. Генеральний секретар НАТО пропонує Україні

доєднатися до Північноатлантичного договору. Верховна Рада України або Президент України призначає всенародний референдум щодо членства України в НАТО. Також можливий варіант проголошення референдуму за народною ініціативою. У той же час, проводиться потужна інформаційна кампанія у всіх регіонах України, спрямована на підвищення рівня обізнаності громадян про НАТО. У разі успішного проведення референдуму, Верховна Рада голосує за приєднання до даного міжнародного договору, Президент України підписує відповідний закон, після чого Україна стає стороною Вашингтонського договору та членом Організації Північноатлантичного договору.

Сценарій 3. Україна отримує План дій щодо членства (ПДЧ), після чого розпочинаються перемовини про вступ до Організації. Генеральний секретар НАТО пропонує Україні доєднатися до Північноатлантичного договору. Верховна Рада України або Президент України призначає всенародний референдум щодо членства України в НАТО. Також можливий варіант проголошення референдуму за народною ініціативою. У разі, якщо референдум проходить неуспішно, Верховна Рада не може ратифікувати Вашингтонський договір, адже немає підтримки населення.

Враховуючи безпекову ситуацію, яка склалася в Україні, - окупацію АР Крим та російсько-українську війну на Сході України, країни-члени НАТО не досягнуть консенсусу у питанні запрошення України до Альянсу. Незважаючи на те, що у Північноатлантичному договорі не міститься жодного положення про те, що країна, яка перебуває у військовому конфлікті, не може стати членом Організації, Україна скоріше за все не буде запрошена до Альянсу до закінчення війни. Відтак, після 2014 року серед науковців триває дискусія щодо подальшого розвитку відносин Україна-НАТО. Доктор Маркус Кайм з Німецького інституту міжнародних відносин та безпеки стверджує, що Україна не повинна сподіватися на безпекову допомогу ззовні (розуміючи під цим надання летальної зброї), а має сфокусуватися на посиленні політичного суверенітету. Зі свого боку, НАТО може надати допомогу по двох напрямках.

Перший – НАТО має продовжити підтримку реформування сектору безпеки та оборони, надаючи можливість українським військовослужбовцям проходити спільні навчання разом з Союзниками. Другий напрямок, на думку доктора Кайма, – політичний. *«Альянс повинен модернізувати Комісію Україна-НАТО (КУН). Стаття 4 основоположного договору НАТО передбачає консультації, якщо країна-член вважає, що існує загроза його територіальній цілісності, політичній незалежності чи безпеці. Аналогічна домовленість з Україною буде важливою ознакою готовності НАТО до забезпечення безпеки та стабільності на її східній периферії. Навіть без повноцінного членства»⁹¹.*

У березні 2014 року Генрі Кіссінджер запропонував свою стратегію завершення «української кризи» та подальшого розвитку відносин Україна-НАТО. У своїй статті 2014 року для The Washington Post, американський стратег та політолог Кіссінджер наголосив на чотирьох пунктах, які є прийнятними для усіх сторін конфлікту та допоможуть завершити «кризу».

По-перше, Україна повинна вільно обирати свої економічні та політичні преференції, у тому числі, у європейському напрямку. По-друге, *«Україна не повинна вступати до лав Організації Північноатлантичного договору. Я озвучив цю позицію ще сім років тому»⁹²*. Третій пункт стосується внутрішньої політики. Так, український народ має право вільно обрати уряд, який має об'єднати країну. З точки зору зовнішньої політики, на думку Кіссінджера, країна має взяти за основу «фінську модель». Четвертий, останній принцип, про який пише американський стратег, стосується АР Крим. Він наголошує, що відповідно до діючих правих на міжнародній арені та усталеного світового порядку, Росія не анексуватиме Кримський півострів, а українська влада задля уникнення протиріч має надати більше автономії Криму. Через 10 днів після

⁹¹ Kaim M. Partnership Plus: On the Future of the NATO-Ukraine Relationship // German Institute for International and Security Affairs. 2014. URL: https://www.swp-berlin.org/fileadmin/contents/products/comments/2014C28_kim.pdf с.4 (дата звернення: 24.05.2020)

⁹² Kissinger H. To settle the Ukraine Crisis, start at the end // The Washington Post. 2014. URL: <https://wapo.st/2yKWdSE> (дата звернення: 24.05.2020)

виходу цієї статті Російська Федерація провела референдум у Криму та анексувала півострів.

У контексті дослідження звертаємо увагу на два моменти – неможливість членства України в НАТО та «фінська модель» відносин з Заходом та Росією. За словами кандидата політичних наук Миколи Капітоненка, термін «фінляндизація» застосовується до держав, які вимушені йти на поступки, зокрема, у своїй зовнішній політиці задля збереження своєї державності. Країна йде на поступки у військово-політичній сфері⁹³. Так, у 1948 році Фінляндія підписала договір з СРСР, наслідком чого стала відмова Фінляндії від членства в НАТО (поступка на користь Росії зі сторони Фінляндії) і неприєднання до Організації Варшавського договору (поступка на користь Фінляндії зі сторони Росії). На думку Капітоненка, «фінляндизація» України не є найкращим варіантом розв'язання суперечки між Росією та Україною.

Основне, що варто розуміти, - те, що поточна ситуація відрізняється від стану речей у 1948 році. Станом на 1948 рік, Фінляндія була другорядним актором, першочерговим було протистояння СРСР та Заходу. У випадку російсько-української війни, Україна грає ключову роль. Відтак, вірогідність поступок з боку Росії та закінчення війни на Сході, а також повернення Криму, якщо Україна відмовиться від членства в НАТО, є малоімовірними. Максим Багрій, дослідник Jamestown Foundation, переконаний, що Росія пропагує ідею «фінляндизації» України не для того, щоб зберегти нейтралітет України, а задля перетворення країни на «державу-сателіт» Кремля⁹⁴. На нашу думку, беручи до уваги незаконну анексію АР Крим та війну на Сході України, яка триває вже шість років, фінська модель є неприйнятною для України. Відмова від євроатлантичної інтеграції та проголошення нейтралітету може призвести до ескалації конфлікту та втрати ще більшої кількості територій України.

⁹³ Капітоненко М. Финляндизация Украины // Інтернет-видання «Дзеркало тижня». 2014. URL: <https://zn.ua/international/finlyandizaciya-ukrainy-.html> (дата звернення: 24.05.2020)

⁹⁴ Bugriy M. Debates on Finlandization for Ukraine // International Centre for Defence and Security. 2015. URL: <https://icds.ee/debates-on-finlandization-for-ukraine/> (дата звернення: 24.05.2020)

ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ 3

Процедура інтеграції країни до Організації Північноатлантичного договору налічує сім кроків, починаючи від перемовин про вступ до НАТО та чіткого переліку реформ, які необхідно провести у країні, закінчуючи ратифікацією основоположного документу НАТО – Вашингтонського договору. У заключній Декларації Бухарестського Саміту НАТО зазначено, що Україна стане членом НАТО. Однак, План дій щодо членства досі не надано. У свою чергу, Україна продовжує процес реформування країни. Це стосується як реформи сектору безпеки та оборони, так і судовою та антикорупційної реформ.

Доходимо висновку, що всеукраїнський референдум щодо членства України в НАТО не є доцільним. Це пов'язано з низкою причин. По-перше, загальнонаціональні опитування показали, що наявні регіональні розбіжності у рівні підтримки вступу України до НАТО, у рівні готовності проголосувати «за» членство в НАТО у разі проведення референдуму. Наявні також відмінності у рівні поінформованості про те, що таке НАТО і чому Україні важливо вступити до лав Організації. По-друге, якщо Конституція України не містить положення про необхідність проведення референдуму щодо членства України в безпекових організаціях, євроатлантична інтеграція може відбутися і без всенародного опитування. По-третє, на даному етапі розвитку відносин України з Організацією Північноатлантичного договору, питання вступу до НАТО не стоїть на порядку денному. За минулий рік НАТО надало допомогу Україні на загальну суму у 40 мільйонів євро. Пріоритетом у відносинах Україна-НАТО на сьогоднішній день є реформи. Отже, Україна має зосередитися на реформах, щоб отримати ПДЧ та запрошення долучитися до Організації Північноатлантичного договору.

ВИСНОВКИ

1. Україна розпочала співпрацю з Організацією Північноатлантичного договору 29 років тому. Аналіз діяльності органів влади за часів різних президентів дає підстави стверджувати, що політика щодо членства України в НАТО була непослідовною. Так, Леонід Кучма став першим президентом незалежної України, який підтримав членство країни у безпековому союзі. Віктор Янукович, будучи прем'єр-міністром України, заявив, що Україна не готова до членства України в НАТО. Після того, як Віктора Януковича обрали Президентом, Україна стала позаблоковою державою. За президенства Петра Порошенка Україна закріпила у своїй Конституції стратегічний курс на європейську та євроатлантичну інтеграцію, а Володимир Зеленський пообіцяв ⁹⁵ продовжувати обраний курс без змін. У заключній Декларації Бухарестського Саміту НАТО зазначено, що Україна стане членом НАТО. На сьогодні Організація Північноатлантичного договору активно співпрацює з Україною та збільшила свою практичну допомогу країні після незаконної анексії Росією АР Крим. Таким чином, за минулий рік в рамках Травових фондів Україна отримала допомогу у розмірі понад 40 мільйонів євро.

2. Зв'язок між збільшенням кількості прихильників членства України в НАТО та зменшенням кількості прихильників військового союзу з Російською Федерацією та іншими країнами СНД доволі низький (коефіцієнт рангової кореляції Кендала (τ_b) – 7%). До 2014 року позаблоковість вважалася найкращим варіантом безпеки серед населення України. Після 2014 року членство України в НАТО стало найбільш підтримуваним варіантом гарантування національної безпеки країни. Однак, у грудні 2019 року кожен четвертий українець (26,1%)

⁹⁵ Зеленський В.О. (цит. вище)

вбачав ідею позаблоковості України найкращим варіантом безпеки. Існують розбіжності у ставленні до Альянсу на регіональному рівні. Так, якщо у західних областях 80% українців підтримують членство України в НАТО, а менше 9% є прихильниками позаблокового статусу, то у східних областях ситуація є абсолютно протилежною – 29% та 43% відповідно.

3. Зв'язок між політичними вподобаннями українців та їхнім ставленням до євроатлантичної інтеграції підтвердився. Яскравим прикладом є ставлення виборців до політичної партії «Опозиційний блок» під час парламентських виборів 2014 року та партії «Опозиційна платформа – За життя» на виборах 2019 року. У своїх передвиборчих програмах партії обіцяють закріплення у Конституції України позаблокового статусу держави. Більшість електорату обох партій виступає проти євроатлантичної інтеграції: у 2014 році 64% українців, які голосували за «Опозиційний блок», виступали проти вступу України до НАТО, у 2019 році – 83% виборців, які підтримали ОПЗЖ, не бажають членства України в Організації. На рівень підтримки Альянсу серед населення України впливають також соціокультурні чинники, зокрема, мова спілкування. Окрім цього, існує взаємозв'язок між матеріальним становищем громадян та їхніми зовнішньополітичними орієнтаціями. Так, чим краще матеріальне становище українців та чим вище рівень освіти, тим вищим є рівень підтримки членства України в НАТО. Таким чином, можна стверджувати, що на рівень підтримки НАТО серед українців впливає комплекс чинників.

4. Є підстави стверджувати, що всеукраїнський референдум щодо членства України в НАТО не є доцільним. Це пов'язано з низкою причин. По-перше, загальнонаціональні опитування показали, що наявні регіональні розбіжності у рівні підтримки вступу України до НАТО, у рівні готовності проголосувати «за» членство в НАТО у разі проведення референдуму. Наявні також відмінності у рівні поінформованості про те,

що таке НАТО і чому Україні важливо вступити до лав Організації. По-друге, якщо Конституція України не містить положення про необхідність проведення референдуму щодо членства України в безпекових організаціях, євроатлантична інтеграція може відбутися і без всенародного опитування. По-третє, на даному етапі розвитку відносин України з Організацією Північноатлантичного договору, питання вступу до НАТО не стоїть на порядку денному. Референдум вигідний чинній владі з точки зору збереження власного електорату. Він спрямований на тих українців, хто проти НАТО або ще не визначив своє ставлення до євроатлантичної інтеграції. Доходимо висновку, що референдум є внутрішньополітичний кроком та політтехнологією, яку використовує нинішня влада. У той же час, для західних країн результати референдуму не стануть визначальними під час перемовин щодо запрошення України до лав Альянсу. Вважаємо, що воля народу не є визначальною у цьому процесі. Отже, Україна має зосередитися на реформах, щоб отримати ПДЧ та запрошення долучитися до Організації Північноатлантичного договору.

Коли Україна отримає ПДЧ та запрошення долучитися до лав Організації Північноатлантичного договору, постане питання про проведення референдуму щодо членства України в НАТО. Результати дослідження дають підстави сформулювати три сценарії (варіанти) розвитку інтеграції України до НАТО.

Сценарій 1. Україна отримує План дій щодо членства (ПДЧ), після чого розпочинаються перемовини про вступ до Організації. Генеральний секретар НАТО пропонує Україні доєднатися до Північноатлантичного договору. Верховна Рада України голосує за приєднання до даного міжнародного договору, Президент України підписує відповідний закон, після чого Україна стає стороною Вашингтонського договору та членом Організації Північноатлантичного договору.

Сценарій 2. Україна отримує План дій щодо членства (ПДЧ), після чого розпочинаються перемовини про вступ до Організації. Генеральний секретар НАТО пропонує Україні доєднатися до Північноатлантичного договору. Верховна Рада України або Президент України призначає всенародний референдум щодо членства України в НАТО. Також можливий варіант проголошення референдуму за народною ініціативою. У той же час, проводиться потужна інформаційна кампанія у всіх регіонах України, спрямована на підвищення рівня обізнаності громадян про НАТО. У разі успішного проведення референдуму, Верховна Рада голосує за приєднання до даного міжнародного договору, Президент України підписує відповідний закон, після чого Україна стає стороною Вашингтонського договору та членом Організації Північноатлантичного договору.

Сценарій 3. Україна отримує План дій щодо членства (ПДЧ), після чого розпочинаються перемовини про вступ до Організації. Генеральний секретар НАТО пропонує Україні доєднатися до Північноатлантичного договору. Верховна Рада України або Президент України призначає всенародний референдум щодо членства України в НАТО. Також можливий варіант проголошення референдуму за народною ініціативою. У разі, якщо референдум проходить неуспішно, Верховна Рада не може ратифікувати Вашингтонський договір, адже немає підтримки населення.

Підсумовуючи все вище сказане, ми переконані, що Україна має зосередитися на ключових реформах (сектор безпеки та оборони, антикорупційна реформа, судова реформа). Українська влада має пам'ятати, що реформи роблять для людей всередині країни, а не лише для міжнародних партнерів та інтеграції до міжнародних організацій. Питання членства України в НАТО не стоїть на порядку денному.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Виборча програма політичної партії «Європейська Солідарність». 2019.
URL: <https://www.cvk.gov.ua/pls/vnd2019/showdoc2pf7171=335pid409=27.doc>
с.1 (дата звернення: 24.05.2020)
2. Гарань О. Трансформації суспільних настроїв в умовах протидії агресії Росії на Донбасі: регіональний вимір // Стилос. 2017.
URL: http://ekmair.ukma.edu.ua/bitstream/handle/123456789/13598/Transformatsii_suspilnykh_nastroiv_v_umovakh_protydii_ahresii_Rosii_na_Donbasi.pdf?sequence=1&isAllowed=y с.138-139(дата звернення: 24.05.2020)
3. Громадська думка про НАТО: новий погляд // Фонд «Демократичні ініціативи» імені Ілька Кучеріва. 2016.
URL: <https://dif.org.ua/article/gromadska-dumka-pro-nato-noviy-poglyad>
(дата звернення: 24.05.2020)
4. Декларація Бухарестського саміту // Організація Північноатлантичного договору. 3 квітня 2008 р.
URL: https://www.nato.int/cps/en/natohq/official_texts_8443.htm?selectedLocale=uk (дата звернення: 24.05.2020)
5. Декларація Бухарестського саміту // Організація Північноатлантичного договору. 3 квітня 2008 р.
URL: https://www.nato.int/cps/en/natohq/official_texts_8443.htm?selectedLocale=uk (дата звернення: 24.05.2020)
6. Декларація про доповнення Хартії про особливе партнерство між Організацією Північноатлантичного договору та Україною, підписаної 9 липня 1997 року // База даних «Законодавство України». 2009.
URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/950_021 (дата звернення: 24.05.2020)
7. Динаміка суспільно-політичних поглядів в Україні: червень 2019 // Соціологічна група «Рейтинг» на замовлення Міжнародного

- Республіканського Інституту (IRI). 2019. URL: <https://bit.ly/374nJWY>
с.62 (дата звернення: 24.05.2020)
8. Допомога НАТО в Україні // Організація Північноатлантичного договору. 2018.
URL: https://www.nato.int/nato_static_fl2014/assets/pdf/pdf_2018_11/2018_1114_1811-factsheet-nato-ukraine-support-ukr.pdf (дата звернення: 24.05.2020)
9. Закон України «Про внесення змін до Конституції України (щодо стратегічного курсу держави на набуття повноправного членства України в Європейському Союзі та Організації Північноатлантичного договору» // База даних «Законодавство України». 2019.
URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2680-VIII> (дата звернення: 24.05.2020)
10. Закон України «Про засади внутрішньої і зовнішньої політики» // База даних «Законодавство України». 2010.
URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2411-17/ed20100701> (дата звернення: 24.05.2020)
11. Заява Комісії Україна-НАТО // Організація Північноатлантичного договору. 2014. URL:
https://www.nato.int/cps/en/natohq/news_108499.htm?selectedLocale=uk
(дата звернення: 24.05.2020)
12. Заява Комісії Україна-НАТО // Організація Північноатлантичного договору. 2019. URL:
https://www.nato.int/cps/uk/natohq/official_texts_170408.htm (дата звернення: 24.05.2020)
13. Заява Північноатлантичної Ради з приводу так званого «референдуму» у Криму // Організація Північноатлантичного договору. 2014.
URL: https://www.nato.int/cps/en/natohq/news_108030.htm?selectedLocale=uk (дата звернення: 24.05.2020)

14. Заява Північноатлантичної Ради щодо ситуації в Україні // Організація Північноатлантичного договору. 2013.
URL: https://www.nato.int/cps/en/natohq/official_texts_107681.htm?selectedLocale=uk (дата звернення: 24.05.2020)
15. Капітоненко М. Фінляндизація України // Інтернет-видання «Дзеркало тижня». 2014. URL: <https://zn.ua/international/finlyandizaciya-ukrainy-.html> (дата звернення: 24.05.2020)
16. Кермач Р. Ставлення українців до НАТО // Інформаційно-аналітичне видання «Громадська думка». 2017.
URL: <https://dif.org.ua/uploads/pdf/13080700295a01bbefa6d130.71639937.pdf> с. 4 (дата звернення: 24.05.2020)
17. Конституція України // База даних «Законодавство України». 2020.
URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80> (дата звернення: 24.05.2020)
18. Курс на повноправне членство у ЄС і НАТО залишається незмінним зовнішньополітичним орієнтиром України – Володимир Зеленський // Офіційне інтернет-представництво Президента України. 2019.
URL: <https://www.president.gov.ua/news/kurs-na-povnopravne-chlenstvo-u-yes-i-nato-zalishayetsya-nez-55745> (дата звернення: 24.05.2020)
19. Меморандум про взаєморозуміння між Кабінетом Міністрів України та Штабом Верховного Головнокомандувача об'єднаних збройних сил НАТО на Атлантиці та Штабом Верховного головнокомандувача об'єднаних збройних сил НАТО в Європі щодо забезпечення підтримки операцій НАТО з боку України // База даних «Законодавство України». 2004. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/950_005/conv (дата звернення: 24.05.2020)
20. Меморандум про взаєморозуміння між Урядом України та НАТО щодо заснування Центру інформації та документації НАТО в Україні // База даних «Законодавство України». 1997.

- URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/950_019 (дата звернення: 24.05.2020)
21. Набули чинності зміни до Конституції щодо ЄС і НАТО // Українська Правда. 2019. URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2019/02/21/7207241/> (дата звернення: 24.05.2020)
22. Національна безпека і оборона // Український центр економічних і політичних досліджень імені Олександра Разумкова. 2018. URL: http://razumkov.org.ua/uploads/journal/ukr/NSD175-176_2018_ukr.pdf с.9 (дата звернення: 24.05.2020)
23. Омнібус 1995: погляди населення України на економічні та політичні проблеми // Національний банк досліджень. 1995. URL: <https://ukraine.survey-archive.com/data#user-research@showVar=39831> (дата звернення: 23.05.2020)
24. Олег Ляшко: Україна повинна стати позаблоковим союзником США. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=75QpcuNyQrU> (дата звернення: 24.05.2020)
25. Оцінка ситуації на Сході. Зовнішньополітичні орієнтації населення // Соціологічна група «Рейтинг» на замовлення Міжнародного Республіканського Інституту (IRI). 2014. URL: http://ratinggroup.ua/research/ukraine/ocenka_situacii_na_vostoke_vneshnepoliticheskie_orientacii_naseleniya.html с.18-19 (дата звернення: 24.05.2020)
26. Партнерство заради миру : Рамковий документ // База даних «Законодавство України». 1994. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/950_001/conv (дата звернення: 24.05.2020)
27. Патріотизм, мова та зовнішньополітичні пріоритети – громадська думка України // Фонд «Демократичні ініціативи» імені Ілька Кучеріва. 2020.

- URL: https://dif.org.ua/article/%20patriotyzm_mova%20%20 (дата звернення: 24.05.2020)
28. Передвиборна програма політичної партії «Опозиційна платформа – За життя». 2019. URL: <http://zagittya.com.ua/ua/page/programma.html> (дата звернення: 24.05.2020)
29. Передвиборна програма політичної партії «Опозиційний блок». 2014. URL: <https://cvk.gov.ua/pls/vnd2019/showdoc2pf7171=361pid409=27.doc> с.3 (дата звернення: 24.05.2020)
30. Передвиборча програма політичної партії «Радикальна партія Олега Ляшка». 2014. URL: <https://cvk.gov.ua/pls/vnd2019/showdoc2pf7171=352pid409=27.doc> (дата звернення: 24.05.2020)
31. Питання про вступ до НАТО винесемо на референдум // Інформаційне агентство ЛІГАБізнесІнформ. 2019. URL: <https://ua-news.liga.net/politics/news/pitannya-pro-vstup-do-nato-vinesemo-na-referendum---zelenskiy> (дата звернення: 24.05.2020)
32. Північноатлантичний договір // База даних «Законодавство України». 1949. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/950_008/conv (дата звернення: 24.05.2020)
33. План дій Україна-НАТО // Організація Північноатлантичного договору. 2002. URL: https://www.nato.int/cps/uk/natohq/official_texts_19547.htm?selectedLocal_e=uk (дата звернення: 24.05.2020)
34. Позачергові вибори народних депутатів України 2019: результати по багатомандатному виборчому округу // Центральна виборча комісія. 2019. URL: <https://www.cvk.gov.ua/pls/vnd2019/wp300pt001f01=919.html> (дата звернення: 24.05.2020)
35. Політична партія «Слуга Народу»: передвиборна програма. 2019. URL: <https://sluga-narodu.com/program> (дата звернення: 24.05.2020)

36. Політична програма партії «Голос». 2019.
URL: <https://goloszmin.org/storage/app/media/files/Program.pdf> с.22-26
(дата звернення: 24.05.2020)
37. Практична допомога НАТО в Україні // Організація Північноатлантичного договору. 2015.
URL: https://www.nato.int/nato_static_fl2014/assets/pdf/pdf_2015_06/2015_0731_1506-Factsheet_PracticalSupportUkraine_ukr.pdf (дата звернення: 24.05.2020)
38. Пріоритети політики в різних сферах: регіональні та соціально-демографічні особливості оцінок громадян // Український центр економічних і політичних досліджень імені Олександра Разумкова. 2018.
URL: http://razumkov.org.ua/uploads/journal/ukr/NSD175-176_2018_ukr.pdf с.45 (дата звернення: 24.05.2020)
39. Програма «Народного Фронту» - «Відновлення України». 2014.
URL: <http://nfront.org.ua/program> (дата звернення: 24.05.2020)
40. Програма партії «Блок Петра Порошенка «Солідарність» (оновлена). 2015.
URL: https://solydarnist.org/wp-content/uploads/2015/12/programa_solidarnist.pdf с.7 (дата звернення: 24.05.2020)
41. Програма Політичної партії «Всеукраїнське об'єднання «Батьківщина». 2014.
URL: <https://cvk.gov.ua/pls/vnd2019/showdoc2pf7171=328pid409=27.doc> с.1 (дата звернення: 24.05.2020)
42. Програма Політичної партії «Об'єднання «Самопоміч». 2014.
URL: https://samopomich.ua/wp-content/uploads/2014/09/program_OS.pdf (дата звернення: 24.05.2020)
43. Рада підтримала закон про відмову України від позаблокового статусу // Радіо Свобода. 2014. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/26758336.html> (дата звернення: 24.05.2020)

- 44.Солодкий С. НАТО і українці: чи має значення громадська думка? // Інститут світової політики. 2015. URL: <http://neweurope.org.ua/wp-content/uploads/2017/12/Ukrayina-y-NATO-.Diagnostyka-partnerstva.pdf> с. 33-41 (дата звернення: 24.05.2020)
- 45.Соціологія «Демініціатив»: з такими цифрами хоч завтра в Євросоюз! // УКРІНФОРМ. 2020. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-polytics/2862645-sociologia-deminiciativ-z-takimi-ciframi-hoc-zavtra-v-evrosouz.html> (дата звернення: 24.05.2020)
- 46.Спільна заява за підсумками засідання Комісії Україна-НАТО на рівні міністрів закордонних справ // Організація Північноатлантичного договору. 8 грудня 2005 р. URL: <https://www.nato.int/docu/other/ukr/2005/p05-159u.htm> (дата звернення: 24.05.2020)
- 47.Спільна заява Комісії Україна-НАТО на рівні глав держав і урядів // Організація Північноатлантичного договору. 2016. URL: https://www.nato.int/cps/en/natohq/official_texts_133173.htm?selectedLocale=uk (дата звернення: 24.05.2020)
- 48.Суспільно-політичні настрої населення (13-19 грудня 2019) // Соціологічна група «Рейтинг». 2019. URL: http://ratinggroup.ua/research/ukraine/obschestvenno-politicheskie_nastroeniya_naseleniya_13-17_dekabrya_2019.html с. 48-49 (дата звернення: 24.05.2020)
- 49.Україна-НАТО: діагностика партнерства // Інститут світової політики. 2005. URL: <http://neweurope.org.ua/wp-content/uploads/2017/12/Ukrayina-y-NATO-.Diagnostyka-partnerstva.pdf> (дата звернення: 24.05.2020)
- 50.Україна-НАТО: Нові виклики і можливості // Український тиждень. 2020. URL: <https://m.tyzhden.ua/publication/239076> (дата звернення: 24.05.2020)

- 51.Хартія про особливе партнерство між Україною та Організацією Північноатлантичного договору // База даних «Законодавство України». 1997. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_002/conv (дата звернення: 24.05.2020)
- 52.Хто за кого проголосував: демографія Національного екзит-полу на парламентських виборах-2019 // Фонд «Демократичні ініціативи» імені Ілька Кучеріва. 2019. URL: <https://dif.org.ua/article/khto-za-kogo-progolosuvav-demografiya-natsionalnogo-ekzit-polu-na-parlamentskikh-viborakh-2019> (дата звернення: 24.05.2020)
- 53.Що українці думають і знають про НАТО? // Фонд «Демократичні ініціативи» імені Ілька Кучеріва. 2018. URL: <https://dif.org.ua/article/shcho-ukraintsi-dumayut-i-znayut-pro-nato243> (дата звернення: 24.05.2020)
- 54.37 % виборців Зеленського за НАТО, стільки ж за нейтралітет. Тому він уникає дебатів, щоб не відпала частина електорату, - Ірина Бекешкіна // ЦЕНЗОР.НЕТ. 2019. URL: https://censor.net.ua/resonance/3121989/37_vibortsv_zelenskogo_za_nato_s_tlki_j_za_neyitraltet_tomu_vn_unika_debatv_schob_ne_vdpala_chastina (дата звернення: 1.06.2020)
- 55.500 військовослужбовців та цивільних працівників щороку проходять навчання в рамках NATO PDP // Інформаційне агентство Міністерства оборони України АрміяInform. 2020. URL: <https://bit.ly/3bo2X6O> (дата звернення: 24.05.2020)
- 56.Bugriy M. Debates on Finlandization for Ukraine // International Centre for Defence and Security. 2015. URL: <https://icds.ee/debates-on-finlandization-for-ukraine/> (дата звернення: 24.05.2020)
- 57.Enlargement // North Atlantic Treaty Organization. 2020. URL: https://www.nato.int/cps/en/natohq/topics_49212.htm?selectedLocale=en (дата звернення: 24.05.2020)

58. Gallis P. Enlargement Issues at NATO's Bucharest Summit // Congressional Research Service. 2008.
URL: <https://apps.dtic.mil/dtic/tr/fulltext/u2/a481837.pdf> с. 22-24 (дата звернення: 24.05.2020)
59. Haran O. Constructing a Political Nation. Changes in the Attitudes of Ukrainians during the War in the Donbas // Stylos, 2017.
URL: <https://bit.ly/2vV0B04> с. 1-35 (дата звернення: 24.05.2020)
60. Henderson K. Slovakia: The Escape from Invisibility / Karen Henderson // Routledge. 2002. URL: <https://bit.ly/32hZseC> (дата звернення: 24.05.2020)
61. Hungary NATO Referendum // The Acronym Institute for disarmament diplomacy. 1997. URL: <http://www.acronym.org.uk/old/archive/20hung.htm> (дата звернення: 24.05.2020)
62. Kaim M. Partnership Plus: On the Future of the NATO-Ukraine Relationship // German Institute for International and Security Affairs. 2014.
URL: https://www.swp-berlin.org/fileadmin/contents/products/comments/2014C28_kim.pdf с. 4 (дата звернення: 24.05.2020)
63. Kissinger H. To settle the Ukraine Crisis, start at the end // The Washington Post. 2014. URL: <https://wapo.st/2yKWdSE> (дата звернення: 24.05.2020)
64. Macedonia's Zoran Zaev hails name-change referendum result despite low turnout // Deutsche Welle. 2018. URL: <https://p.dw.com/p/35l9b> (дата звернення: 24.05.2020)
65. NATO-Russia Relations: the facts // North Atlantic Treaty Organization. 2019.
URL: https://www.nato.int/cps/en/natohq/topics_111767.htm#cl201 (дата звернення: 24.05.2020)
66. NATO-Ukraine Commission // North Atlantic Treaty Organization. 2018.
URL: https://www.nato.int/cps/en/natohq/topics_50319.htm?selectedLocale=en (дата звернення: 24.05.2020)
67. North Macedonia joins NATO as 30th Ally // North Atlantic Treaty Organization. 2020.

- URL: https://www.nato.int/cps/en/natohq/news_174589.htm?selectedLocale=en (дата звернення: 24.05.2020)
68. North Macedonia's parliament ratifies NATO Membership // Deutsche Welle. 2020. URL: <https://p.dw.com/p/3Xd1o> (дата звернення: 24.05.2020)
69. Pifer S. Ukraine and NATO Following Bucharest // The Brookings Institution. 2008. URL: <https://www.brookings.edu/opinions/ukraine-and-nato-following-bucharest/> (дата звернення: 24.05.2020)
70. Pre-ministerial press conference by NATO Secretary General Jens Stoltenberg // North Atlantic Treaty Organization. 2020. URL: <https://bit.ly/35KXh4S> (дата звернення: 24.05.2020)
71. Press conference by NATO Secretary General Anders Fogh Rasmussen following the meeting of the North Atlantic Council in Foreign Ministers session // North Atlantic Treaty Organization. 2013. URL: https://www.nato.int/cps/en/natolive/opinions_105366.htm (дата звернення: 24.05.2020)
72. Press point with NATO Secretary General, Jaap de Hoop Scheffer and the Prime Minister of Ukraine, Viktor Yanukovych after the meeting of the NATO-Ukraine Commission at ambassadorial level // North Atlantic Treaty Organization. 2006. URL: https://www.nato.int/nato_static_fl2014/assets/audio/2006_09/20090112_a060914a.mp3 (дата звернення: 24.05.2020)
73. Republic of Slovenia: referendum // Election Guide. 2003. URL: <http://www.electionguide.org/results.php?ID=329> (дата звернення: 24.05.2020)
74. Slovakia-NATO: Chronology of key events // North Atlantic Treaty Organization. 2004. URL: <https://www.nato.int/invitees2004/slovakia/chronology.htm> (дата звернення: 24.05.2020)
75. Statement by the NATO Secretary General on events in Ukraine // North Atlantic Treaty Organization. 2013.

- URL: https://www.nato.int/cps/en/natohq/news_105302.htm (дата
звернення: 24.05.2020)
- 76.Study on NATO Enlargement // North Atlantic Treaty Organization. 2008.
URL: https://www.nato.int/cps/en/natohq/official_texts_24733.htm (дата
звернення: 24.05.2020)
- 77.Sukhanin S. Ukraine's Thorny Path to NATO Membership: Mission
(im)possible? // International Centre for Defence and Security. 2019.
URL: [https://icds.ee/ukraines-stony-path-to-nato-membership-mission-
impossible/](https://icds.ee/ukraines-stony-path-to-nato-membership-mission-impossible/) (дата звернення: 24.05.2020)
- 78.The Secretary General's Annual Report 2019 // North Atlantic Treaty
Organization. 2020.
URL: [https://www.nato.int/nato_static_fl2014/assets/pdf/2020/3/pdf_publica
tions/sgar19-en.pdf](https://www.nato.int/nato_static_fl2014/assets/pdf/2020/3/pdf_publications/sgar19-en.pdf) с. 83 (дата звернення: 24.05.2020)
- 79.Wolff A. The future of NATO Enlargement after the Ukraine Crisis // International
Affairs. 2015.
URL: [https://www.chathamhouse.org/publication/ia/future-nato-
enlargement-after-ukraine-crisis/INTA91_5_10_Wolff.pdf](https://www.chathamhouse.org/publication/ia/future-nato-enlargement-after-ukraine-crisis/INTA91_5_10_Wolff.pdf) с. 1103-
1121 (дата звернення: 24.05.2020)
- 80.Ежегодная большая пресс-конференция // Президент России. 2008.
URL: <http://kremlin.ru/events/president/transcripts/24835> (дата звернення:
24.05.2020)
- 81.Зеленский пообещал вынести на референдум вопрос интеграции
Украины в НАТО // Интернет-видавництво «Дзеркало тижня». 2019.
URL: [https://zn.ua/POLITICS/zelenskiy-poobeschal-vynesti-na-referendum-
vopros-integracii-ukrainy-v-nato-314122_.html](https://zn.ua/POLITICS/zelenskiy-poobeschal-vynesti-na-referendum-vopros-integracii-ukrainy-v-nato-314122_.html) (дата звернення:
24.05.2020)

ДОДАТКИ

Додаток 1

Розрахунок взаємозалежності між рангом 1 (вступ України до НАТО як найкращий варіант гарантування національної безпеки України) та рангом 2 (військовий союз з РФ як найкращий варіант гарантування національної безпеки України) за Коефіцієнтом Кендала.

Гіпотеза: якщо рівень підтримки вступу України до НАТО серед населення України зростає, то рівень підтримки військового союзу з РФ зменшується.

Рік	Вступ до НАТО	Ранг 1	Союз з РФ	Ранг 2	d ₁	d ₂	Q (+)	P (-)
2014	43,6	2	14,8	6	4	16	5	0
2015	45,7	4	8,2	5	1	1	0	4
2016	44,1	3	6,4	3	0	0	2	1
2017	38,5	1	5,3	1	0	0	0	2
2018	46,1	5	7,2	4	1	1	0	1
2019	51,2	6	5,5	2	4	16	-	-
							7	8

$$\tau = \frac{2S}{n(n-1)} = \frac{2(7-8)}{6(6-1)} = 0,07 = 7\% - \text{зв'язок слабкий.}$$

Коефіцієнт рангової кореляції Кендала (τ_b), що характеризує взаємозв'язок між збільшенням рівня підтримки вступу до НАТО серед населення України та зменшенням рівня підтримки військового союзу з Росією, дорівнює 7%. Це означає, що ймовірність того, що рівень підтримки НАТО серед населенням

України зростає, тому що зменшується кількість прихильників військового союзу з Росією та іншими учасниками СНД, є доволі низькою.

Інтерв'ю з Барборою Маронковою, директором Центра інформації та документації НАТО в Україні, Представництво НАТО в Україні (8 квітня 2020 року)

Барбора Маронкова – словацька дипломат, яка працює в Організації Північноатлантичного договору з 2006 року. У березні 2017 Барбора Маронкова очолила Центр інформації та документації в Україні. Свого часу пані Маронкова створила та очолила неурядову організацію у Словаччині “Centre for European and Euro-Atlantic Affairs”, яка допомагала збільшити рівень поінформованості громадян країни про ЄС та НАТО шляхом проведення інформаційних кампаній та заходів публічної дипломатії.

1) Based on the experience of your country, what do you think about the possibility of NATO membership referendum in Ukraine? Is it worth it? Or, if the referendum is not compulsory, there is no need to hold the referendum?

The decision to hold a referendum is a national decision of every country. The necessity to hold a referendum about accession to international organization is also stipulated in the legislation of individual countries. Therefore, no size fits all.

As for Slovakia, according to the Slovak constitution, Slovakia had to hold a referendum on the accession of the country to the European Union. Since we were entering simultaneously to both EU and NATO, the decision of the government was to hold a referendum on the membership of Slovakia to the European Union on 17-18 May 2003. The second non-binding question of the same referendum was related to NATO accession. It is however important to note that already on 10th April 2003 the Slovak parliament has signed the accession protocol and few days later it was signed by the President of the Slovak Republic.

Organizers of the petition of referendum on NATO membership failed to collect necessary 350 000 signatures and therefore there was no need for an official referendum.

2) If I am not mistaken, you were one of the founders of the NGO which helped to share truthful information about the Alliance in Slovakia. Could you tell me about this NGO and its activities? Was it helpful?

The level of public support in Slovakia for NATO membership varied over time. Whilst at the beginning of 90-ties it was around half of the population, the air-campaign of NATO against the then regime of President Slobodan Milosevic in former Yugoslavia has seen a dramatic fall to only around 20%. By the 2004 entry of Slovakia to NATO, the level of public support was hovering around 50%.

It was important at that time to mobilize wider number of citizens to support Slovakia's accession to NATO. Like in any post-communist country, there were a lot of misperception about NATO, what it means to join the Alliance, what it means for Slovakia. Often we heard comments such as: 'we are too small to join and we will not mean anything, we will have no voice; or 'we will be dragged into all kind of operations that have nothing to do with Slovakia's interests but only US interests', 'we don't trust the West. They abandoned us already in 1938 and 1968 so why would they protect us now?'

The Slovak media, civil society and also representatives of various ministries and the parliament mobilized themselves in 2002 and onwards to lead a robust information awareness campaign in Slovakia. It was a time of great example of cooperation and coordination between governmental and non-governmental actors. There were not many NGOs at that time that would focus on NATO and therefore our NGO (Centre for European and Euro-Atlantic Affairs) was created to fill the gap.

We carried out lot of public engagement with Slovak citizens, organized conferences and roundtables, spoke to media and helped to mobilize the public support.

** historical references to Czechoslovak history of Munich decree in 1938 in which Western European states agreed to give Sudeten (part of Western Czechoslovakia) to Hitler and August 1968 the invasion of Warsaw Pact to Czechoslovakia.*

3) If you don't mind, I have one more question about referendum. What is the official position of NATO on membership referendum of the country which wants to join the Organization?

As already mentioned, there is no official condition of NATO for a country to join to hold the referendum. It is up to every member state to decide. In some cases, some countries did hold a referendum like for example Hungary in 1997. At the same time, many countries did not hold a referendum on the accession.

At the same time, it is important to note that a membership to NATO should be understood by the population and in principle supported by the majority of citizens. The citizens have a right to know what are the obligations and commitments of their country when joining the Alliance. Therefore, carrying out an information campaign on these issues in every country that wishes to NATO is recommended. It is also important that it is the citizens, through their elected MPs, who support some of the important policies related to reforms, budgets, etc.